

UNA ALTRA MANERA DE FER (A) BARCELONA

*Relat del
B-MINCOME
comunitari*

Escrit per:

Meritxell Joan i Rodríguez

Encarregat per:

Direcció del Servei d'Acció Comunitària

Amb la col·laboració de:

L'equip d'educadores del projecte B-Mincome (Teresa Fernández, Lidia Callejo, Marina Martínez i Mireia Albors)

Índex

Prefaci	4
Introducció	7
Què és el B-MINCOME?.....	7
Qui participa del B-MINCOME?	10
Com és l'Eix Besòs?.....	11
CAPÍTOL 1. La fase d'acollida	12
L'enigma de l'acció comunitària	12
De la casa a la família: construint cohesió grupal	13
En positiu, i des del jo, per crear barri.....	15
CAPÍTOL 2. La formació de grups	17
Dels nervis a l'energia creativa	18
La descoberta dels interessos en comú	19
L'aprofundiment en el territori.....	20
CAPÍTOL 3. L'empremta dels i les participants: la configuració de projectes	24
El repte de l'empoderament.....	25
La construcció de ponts	27
CAPÍTOL 4. La creació i el desplegament de projectes de barri	29
Allà on la ciutat no s'anomena	30
Cuinant comunitat	31
Noves xarxes	32
Les llavors de la col·lectivitat.....	34
CAPÍTOL 5. El balanç i els reptes de futur	36
"Contigo empieza todo"	37
En comú i en moviment.....	38
Textos citats	40
Annex - Els projectes B-MINCOME	41

Prefaci

A *Anna Karenina* llegim que totes les famílies felices s'assemblen les unes a les altres. Si passegem pels barris que conformen l'Eix Besòs constatem que els carrers que els defineixen, i la gent que els camina comparteixen amb les famílies felices de Tolstoi el fet que també s'assemblen.

Són espais travessats per la diferència.

Es vesteixen de pells diferents, d'infiniat de fonemes; alguns es poden escriure amb l'alfabet llatí, d'altres, no. Els seus habitants cuinen aromes que connecten variadíssimes geografies, i a les nits s'adormen explicant-se contes que provenen d'imaginaris transcontinentals.

Tolstoi va escriure que si bé la felicitat és una eina uniformitzadora, la infelicitat és particular i defineix de manera diferent cada família que s'hi sent. Els barris que han conviscut amb el B-MINCOME, que s'han sentit interpel·lats per les educadores que l'han dibuixat i li han posat cara, i per tots els professionals que d'alguna manera l'estan fent possible encara avui, són tots diversos, però cadascun desplega la seva diversitat de manera diferent.

L'objectiu d'aquestes pàgines és deixar constància de la metodologia emprada per un equip també divers que ha sabut posar de relleu aquestes diferències per implementar canvis en la manera com aquestes són concebudes. Canvis de mirada dels propis professionals i del personal de serveis socials, i sobretot canvis en les percepcions de totes aquelles persones que més o menys directament han entrat a formar part de la xarxa comunitària del B-MINCOME. Canvis que són transformacions i que ja han conduït a la formació de nous espais, de projectes engrescadors, i de comunitats alternatives.

La literatura ha jugat un paper molt important en el desenvolupament del projecte i, com veurem, ha estat clau en els processos d'empoderament que s'han engegat d'ençà que el 2018 se n'iniciés la primera fase. Es tracta de processos que no tenen aturador i que busquen acabar permeant el conjunt d'uns barris que tenen certa trajectòria comunitària: Ciutat Meridiana, Vallbona, Torre Baró, Roquetes, Trinitat Nova, Trinitat Vella, Baró de Viver, Bon Pastor, Verneda-La Pau i Besòs-Maresme són ja una mica més fermes, més connectats, més autogestionats i comunitaris, més ben tramats.

La literatura recull enfocaments múltiples, para atenció als detalls individuals i alhora permet generar reflexions col·lectives, extrapolables a més d'un context i aplicables a tot un seguit de situacions. També s'articula des d'una mirada crítica, i és precisament aquesta riquesa d'angles de visió i de concepcions el que basteix el text que aquí presentem. Les pàgines següents donen compte de les fases que s'han seguit per dur a terme la branca d'acció comunitària del projecte B-MINCOME –fases definides amb caràcter global– i recullen també retrats i relats de totes les *Barcelones* que componen l'Eix Besòs. Per això, és un text polifònic i multilingüe, perquè vol ser l'eina des de la qual copsar els múltiples efectes que ha tingut el projecte comunitari en totes aquelles persones que, des de diferents posicions i amb diferents objectius, hi han participat.

Els diferents actors que han definit i dut a terme el projecte pertanyen a l'Àrea de Drets Socials (IMSS) i Gerència de Drets de Ciutadania, Participació, Cultura i Transparència de Cultura, Educació, Ciència i Comunitat de l'Ajuntament de Barcelona, a l'Escola de l'Institut de Govern i Polítiques Públiques (IGOP, en endavant) de la Universitat Autònoma de Barcelona, a l'Institut Català

d'Avaluació de Polítiques Públiques (Ivàlua) i a serveis socials desplegats en el territori que ens ocupa. Definirem el rol particular de cadascun més endavant, però és important destacar de bon començament que al llarg del projecte s'han generat dinàmiques col·laboratives i de treball conjunt entre els diferents agents, la qual cosa ha tingut un impacte directe en els resultats adquirits, tal com assenyalen els propis participants.

Els caps de la direcció del Servei d'Acció comunitària de l'Ajuntament de Barcelona (Oscar Rebollo i Bet Bàrbara), juntament amb l'equip d'educadores comunitàries, van dissenyar una metodologia per fases d'intervenció, amb l'objectiu de generar xarxa comunitària als diferents barris d'incidència del B-MINCOME. Aquesta metodologia s'articula sobre els pilars de la participació, del reconeixement i de l'empoderament, seguint una estratègia comunitària. Precisament perquè la formació de grups i d'iniciatives comunitàries en el teixit veïnal és una de les grans fites del projecte, i les col·lectivitats són dinàmiques i canviants, el desplegament d'aquesta metodologia ha estat únic per a cadascun dels barris. En alguns casos, les frontisses entre fase i fase s'han esborrat, i la implementació d'unes i altres s'ha solapat. En d'altres, el procés per assolir els objectius que delimiten cada etapa ha estat més costerut. Del conjunt d'experiències, però, se'n pot extreure coneixement molt valuós. Per aquesta raó, el text que segueix recull aquestes diverses maneres de treballar, totes sota el paraigües d'una metodologia de treball que busca la implicació i la interacció de les persones participants, amb l'objectiu que teixeixin xarxa.

A la Carmen no li agrada cosir, ella té dèria per llegir. Avui dia llegeix moltes novel·les, però el seu gust per la lectura va iniciar-se amb els contes, quan era una nena i demanava a la seva germana gran que la portés a la biblioteca central de Bogotà perquè allà hi havia una secció de contes molt variada. Quan va arribar a Baró de Viver, el 2016, va voler que els seus fills aprenguessin també a estimar la biblioteca i a entendre-la com el refugi dels contes, però va adonar-se que no n'hi havia cap, de biblioteca, al barri.

La Carmen, després de presentar la seva sol·licitud de participació al programa, va ser seleccionada per al projecte B-MINCOME, com a participant en les polítiques número quatre, les que pertanyen a la branca d'acció comunitària. En aquest temps, ha estat una participant activa i entusiasta. El 2020, la Carmen porta regularment els seus fills al centre cívic del barri a sentir i llegir històries, perquè ha aconseguit que aquest espai es transformi en un cau literari. Ella exemplifica el que ha representat, en molts casos, el B-MINCOME: un canal per transformar, una eina d'acció veïnal, un instrument per detectar necessitats i un mitjà per assolir-les.

A través de la correspondència entre la Carmen i la seva germana, que s'esdevé en castellà posant de relleu que el castellà ha estat la llengua vehicular del projecte als barris, tindrem accés directe al que han significat per als participants les diferents etapes del B-MINCOME, tot parant atenció a les conseqüències dels petits gestos que, sumats i encadenats, enxarxats, constitueixen l'experiència comunitària que basteix el projecte. La seva vivència particular (que, aclarim, es fonamenta en una història de vida real, però ha estat ficcionada) anirà acompanyada d'altres veus, per tal que aquestes pàgines reproduïxin el políedre que significa el B-MINCOME. En aquest sentit, el text vol ser l'altaveu de totes aquelles persones que s'han involucrat en el projecte i, per tant, recull també els efectes que ha tingut sobre els diferents actors que hi han posat el cos, el temps i els seus sabers. A més, allà on siguin rellevants, es proporcionaran xifres i dades quantitatives i estadístiques que ajudin a copsar la magnitud del projecte.

El text està dividit en cinc capítols, tot reproduint la divisió per fases en què s'estructura la metodologia emprada per l'equip de Servei d'Acció comunitària, i precedit per una introducció que ens ofereix una fotografia del projecte i de la zona en què s'ha dut a terme. Cada capítol s'inicia amb un fragment de la correspondència de la Carmen, i inclou, a més, diversos retrats; es tracta de retrats elaborats a partir de testimonis reals que narren les experiències dels actors del projecte. Així, els capítols esdevenen finestres per conèixer millor l'abast de la dimensió comunitària i col·laborativa del B-MINCOME. Aquesta barreja de punts de vista resulta en una experiència de lectura que busca també interpel·lar la persona que llegeix, engrescar-la.

Entesa així, com una eina que resumeix la metodologia d'un projecte concret però també com un mitjà que vol reverberar i generar reaccions, aquest document s'inscriu en l'estela B-MINCOME perquè promou la participació i fomenta l'enfortiment del teixit veïnal. Tant se val si llegeixes des de l'Eix Besòs o el Born, si participes d'alguna associació del teu barri o si t'hi acabes d'instal·lar. Aquestes pàgines prendran sentit si en llegir-les acceptes la nostra proposta i decideixes explorar el teu entorn, si et capbusses en les iniciatives veïnals que t'envolten, si trobes la motivació per iniciar-ne de noves.

Bona lectura, i bones descobertes!

Introducció

Estoy muy emocionada, querida hermana. Estoy nerviosa también, pero sobre todo emocionada. Hoy empieza el club de lectura del Fabularum Locus. ¿Recuerdas? Te hablé del proyecto, una especie de rincón de lectura que hemos organizado en el centro cívico del barrio, Baró de Viver. ¿Has buscado mi barrio alguna vez en el mapa? Verás que en realidad se parece bastante a donde vivíamos en Colombia. Estábamos en Bogotá, pero tan a las afueras que en realidad era como si estuviéramos en otro lugar. Aquí se siente un poco como allá, en ese sentido. Cuando conozco a alguien y me pregunta dónde vivo, nunca digo Barcelona, digo que vivo en Baró de Viver. Es como si el barrio hubiera pasado a formar parte de mi identidad.

Bueno, pues como te decía, hoy me toca hablar delante de gente del barrio y aunque les conozco y sé que me animan, espero hacerlo bien. Además, puede ser que venga gente que no conozco, y me gustaría que se sintieran a gusto. Mira, es que hasta ahora habíamos hecho sólo Cuentacuentos. Ahí lees una historia y no más. Pero hace unas semanas decidimos que queríamos, además, encontrar la manera de compartir lecturas, así que surgió la idea de un club de lectura. ¡Como en las pelis!, ¿no crees? Y como yo fui quien empezó con el tema del Cuentacuentos, se decidió que fuera yo quien empezara con el Club de lectura también. Al principio dije que no, no me sentía capaz. Pensé que Daniel, del centro cívico, lo haría mejor. O Tere, la educadora del B-MINCOME, que tiene siempre muy buenas ideas, aunque ya no trabaja en el barrio. Pero Daniel, Tere y mis compañeros y compañeras me animaron tanto que al final aquí me tienes. Te escribiré para contarte cómo ha ido todo.

Pero, oye, creo que no te he contado cómo empezó mi vinculación con el B-MINCOME y ahora que he estado pensando en los inicios, por esto del Fabularum, me apetece mucho explicarte cómo fue.

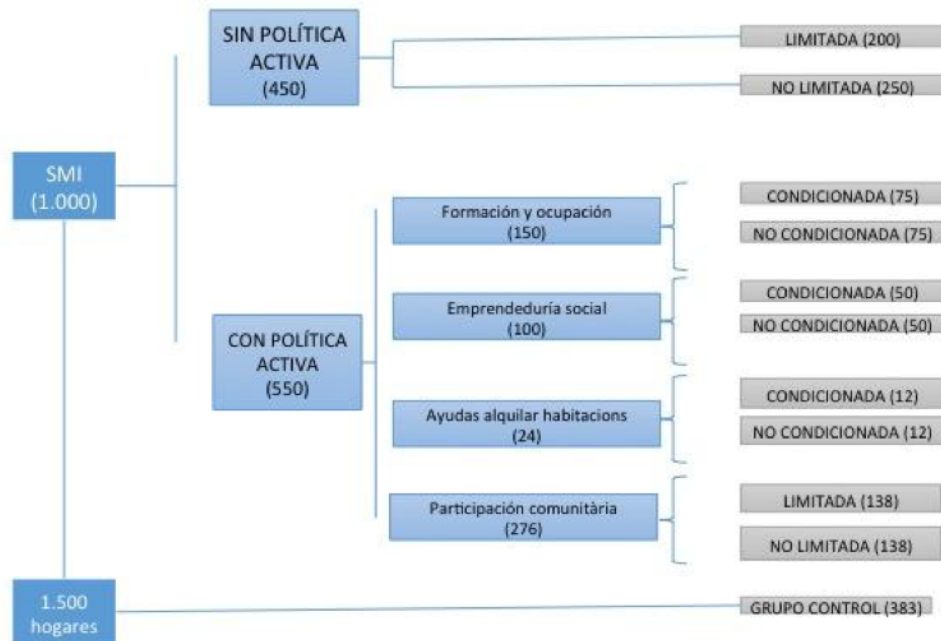
Què és el B-MINCOME?

Per començar, explicarem la naturalesa del projecte B-MINCOME, per entendre'n la composició i els objectius, i per saber on i com s'ha implementat. D'aquesta manera, podrem copsar les especificitats de l'aportació de l'equip de la branca d'Acció Comunitària.

El títol d'aquest capítol és una pregunta, "què és el B-MINCOME?", ja que la pròpia naturalesa del projecte fa que sigui difícil de definir, sobretot perquè es tracta d'un projecte pilot. Aquesta iniciativa, liderada per l'Àrea de Drets Socials de l'Ajuntament de Barcelona, neix per combatre la pobresa i la desigualtat en la zona de l'Eix Besòs de Barcelona. Els deu barris que componen l'Eix –el qual per al projecte s'ha dividit en vuit zones d'actuació–, conformen una de les regions més desfavorides de la ciutat. Per tal de transformar aquesta situació, l'Àrea de Drets Socials de l'Ajuntament de Barcelona, juntament amb un conjunt de socis col·laboradors i amb agents del territori, ha volgut mesurar l'eficiència i l'eficàcia de combinar un ajut econòmic amb un seguit de polítiques socials actives, enfocades a quatre àmbits: formació i ocupació, economia social, promoció de reformes a l'habitatge, i foment de la participació comunitària. A més, es va crear un grup

de control que no tenia cap política associada. Aquestes pàgines només contemplan les polítiques socials que tenen a veure amb el foment de la participació comunitària.

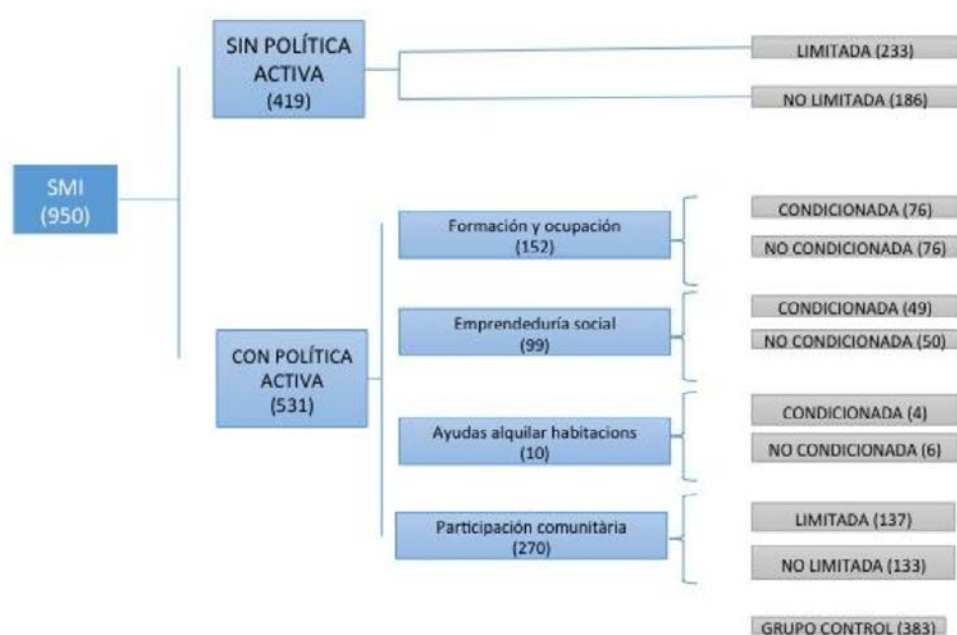
Figura 1. Distribución de los participantes según modalidades para el sorteo¹

El projecte ha tingut una durada de dos anys i ha estat finançat majoritàriament per l'Ajuntament de Barcelona, i pel programa Urban Innovative Actions de la Unió Europea. El B-MINCOME ha buscat incidir en les unitats de convivència del territori on s'ha desplegat. Per poder formar part de projecte, les participants havien de tenir un expedient obert a serveis socials i estar empadronades als barris de l'Eix Besòs, a més de complir uns requisits relacionats amb la seva situació socioeconòmica i amb la situació de la seva unitat familiar. Si acomplien aquestes condicions, podien formalitzar la seva sol·licitud per participar del B-MINCOME i entraven a un sorteig, l'eina amb què es van seleccionar les participants finals.

4.000 persones van presentar sol·licituds per entrar al sorteig. D'aquestes, es van seleccionar 1.000 unitats de convivència perquè formessin part del projecte, de les quals no totes van estar en actiu fins al desembre de 2019, moment de finalització del projecte. En total, un 87% de les persones que es van inscriure al sorteig van acabar sent part d'aquesta experiència pilot.

1. Esta es la distribución de referencia para el análisis de impacto y eficiencia (Ivàlua) que, no obstante, difiere ligeramente del planteamiento inicial incluido en la propuesta presentada a la convocatoria UIA.

Figura 2. Distribución de los participantes según modalidades durante la implementación²

Finalment, de les 950 seleccionades, 270 participants van entrar a formar-hi part en l'àmbit de la participació comunitària.

El B-MINCOME es va iniciar, doncs, amb un sorteig. El fet que es triés aquest format buscava eliminar el factor subjectiu a l'hora de distribuir les ajudes. A més, la divisió dels participants en els diferents tipus de polítiques actives també va establir-se mitjançant el format sorteig. Totes les polítiques, excepte les relatives a la participació comunitària, s'estructuraven a partir d'una fórmula híbrida, la qual contemplava que la meitat dels participants de cada tipus de polítiques estaven obligats a participar en les accions que s'hi havien associat si no volien perdre la renda assignada, i l'altra meitat no estaven subjectes a aquest component d'obligatorietat. En aquest sentit, és important reiterar que la branca que té a veure amb l'acció comunitària no implicava obligatorietat, perquè el projecte ha pretès mesurar els efectes d'aquest barem i analitzar les lògiques de participació grupal quan el component d'obligatorietat no era una realitat.

Així doncs, es duu a terme el sorteig inicial del B-MINCOME, al qual només van poder participar les unitats de convivència que acomplien els requisits fixats. A serveis socials reconeixen que difondre la informació relativa al projecte va ser una tasca complexa i sovint van haver d'animar el veïnat dels barris a prendre-hi part, o van haver d'acompanyar les persones interessades en el procés de verificació dels requisits. Les enquestes i la informació repartida als barris amb l'objectiu de generar participació de vegades resultaven críptiques, massa complexes, i a serveis socials van treballar per assegurar-se que tota la informació era transmesa de manera adequada i entenedora.

2. Cifras de participación en mayo de 2018. Datos proporcionados por el Ayuntamiento de Barcelona.

Un cop feta la selecció final de participants, s'involucra al territori un equip conformat per quatre educadores (la Tere Fernández, la Mireia Albors, la Lúdia Callejo i la Marina Martínez), liderades per l'Oscar Rebollo i la Bet Bàrbara, de la direcció del Servei d'Acció comunitària de la Gerència Drets de ciutadania, participació, cultura i transparència de l'Ajuntament de Barcelona. Cada educadora assumeix un territori de l'Eix Besòs i rep una llista de participants. L'objectiu és aconseguir conèixer de prop les històries que van associades a aquests noms propis, i aconseguir que es vinculin en el lloc on resideixen. Per aconseguir-ho, treballaran a partir de diferents dinàmiques i amb diferents mitjans, tal com explicarem, i comptaran també amb el recolzament d'altres agents.

Qui participa del B-MINCOME?

Entre l'octubre i el novembre de 2017, l'Ivàlua va dur a terme una primera enquesta amb l'objectiu d'obtenir informació sobre les persones inscrites al projecte i aconseguir-ne un perfil acurat. Totes presenten una situació socioeconòmica molt desfavorida, més aguda que la de la mitjana de la població en risc de pobresa de Barcelona. Les trajectòries vitals de les persones participants als diferents barris són prou diferents d'un barri a un altre, atenent a la diversitat que els compon, sobretot pel que fa a l'origen cultural dels participants. El fet que, com veurem, a la festa final se sentís un mateix missatge en quatre llengües diferents, n'és un bon testimoni.

L'IGOP, per la seva banda, també realitza una enquesta prèvia al desplegament del projecte, que té com a finalitat analitzar els impactes del B-MINCOME quant a les polítiques d'acció comunitària. Aquesta enquesta inicial es complementarà amb dues més, dutes a terme a la meitat i en una etapa avançada del projecte per aportar dades qualitatives i quantitatives que en permetin una bona avaluació. Des d'un inici s'estableix la hipòtesi que aquest tipus de polítiques, les relatives a la participació comunitària, poden generar canvis positius en les actituds i els comportaments de les famílies envers la participació comunitària; les dinàmiques associatives en els barris, i les relacions entre el teixit social i les administracions públiques.

En aquest context, la metodologia de treball de l'equip B-MINCOME es basteix sobre el supòsit –aplicable també a d'altres territoris– que la feblesa de les xarxes sociofamiliars i comunitàries de l'Eix Besòs, i el fet que la majoria dels participants no conegui els recursos i els agents del seu entorn aguditzen l'exclusió d'aquestes famílies. A més, cal tenir en compte que les persones en situació de vulnerabilitat sovint es relacionen amb els serveis de recolzament i ajuda que tenen a l'abast des posicions passives i de demanda. Per tant, la feina per aconseguir el seu empoderament demana explorar-ne les capacitats i potencialitats a partir de l'oferiment de vivències i experiències significatives a què no tenen accés per altres vies, tal com analitzarem. També veurem que l'equip de treball és conscient, de bon començament, que els equipaments de proximitat i els serveis socials tenen un paper clau a l'hora de canalitzar aquestes experiències i d'oferir aportacions que contemplin la participació de col·lectius vulnerables. Aquest posicionament suposa adoptar un alt grau de flexibilització en l'establiment d'estructures de treball i suposa també donar prioritat a l'horitzontalitat en els processos de presa de decisions.

Com és l'Eix Besòs?

Ens trobem d'avant d'una altra pregunta, perquè l'Eix Besòs és un territori en constant procés de definició, habitat per famílies que hi viuen des de fa dècades i per persones que s'hi instal·len provinents de moltes parts del planeta. Identificar els espais culturals amb què les participants del B-MINCOME interactuen vol dir traçar un mapa transcontinental. I aquesta mobilitat de codis culturals, lingüístics i religiosos es tradueix en un territori híbrid, sempre en procés de canvi i d'intercanvi.

Com ha quedat assenyalat, el B-MINCOME es proposa, entre d'altres, enfortir el teixit dels barris en què es desplega, que passa perquè els barris siguin més comunicatius i comparteixin i gaudeixin aquesta riquesa cultural tan variada. Aquesta fita es veu reforçada si ens centrem en l'àmbit de les polítiques d'acció comunitària. La manera de treballar l'entramat social ferm i sòlid que s'ha impulsat des dels grups de treball del B-MINCOME es basa en la idea que la persona participant ha de ser motor, ha d'entendre's a si mateixa com a agent actiu del barri en què viu, per poder detectar-ne les mancances o possibles millores que s'hi podrien realitzar, i ha de creure's capaç de generar els canvis que voldria veure en el seu entorn. Només des d'aquesta perspectiva holística es poden generar dinàmiques empoderadores que possibiliten el fet que l'individu s'entengui com a font de coneixement i de sabers, i que els vulgui compartir. I només des d'aquestes dinàmiques col·laboratives els barris esdevenen més ben comunicats, més sòlids.

Els mitjans acostumen a representar els barris de l'Ex Besòs de formes molt estereotipades. Sovint, si hi apareixen, en trobem imatges estigmatitzades, que ens parlen de barris perillosos, que retraten la diversitat cultural que els conforma com un element negatiu. Aquesta construcció esbiaixada acaba permeant l'imaginari de les persones que hi viuen, i de retruc s'hi allunyen. Això fa que les dinàmiques negatives que sí que s'hi puguin donar no acaben de revertir-se perquè l'espai públic del barri no és punt de trobada, d'interacció. Part de la feina de l'equip de professionals del B-MINCOME ha tingut a veure amb un canvi de plantejament en aquest sentit, que ha necessitat d'una col·laboració entre l'Administració, els serveis públics, les diferents entitats del territori, i de la voluntat del veïnat de voler reorientar la mirada i reenfocar-la, per tal de promoure la seva participació activa en la comunitat en què viuen.

El B-MINCOME s'ha estructurat des dels valors de l'acció comunitària i de l'economia social i solidària, fomentant l'autogestió com la manera de treballar a l'hora de promoure accions i projectes. Aquesta autogestió és individual, i també grupal, tal com veurem, i es relaciona directament amb les lògiques d'empoderament que busca el projecte.

CAPÍTOL 1

La fase d'acollida

Todavía me acuerdo de cuando me llamaron del Ayuntamiento para decirme que había sido seleccionada para participar en un proyecto que era pionero. Yo iba a formar parte de un estudio piloto. Fue Rosa, de servicios sociales, quien me pasó la información y me animó a leer los requisitos, porque pensaba que podía interesarme.

Le estuve dando vueltas unos días, pero finalmente me decidí a entrar en el sorteo, porque el dinero podía irme muy bien y porque nunca hago nada nuevo y tenía ganas de probar.

Me inscribí al sorteo con la ayuda de Rosa y tuve que rellenar algunos formularios. Había preguntas que no entendí, pero me dijeron que lo importante era que entendiera a qué me estaba comprometiendo si me aceptaban en el proyecto. El nombre del proyecto era raro también, B-MINCOME, pero lo he dicho tantas veces a lo largo de estos años, ¡que ya me suena hasta bonito!

Cuando recibí la llamada del Ayuntamiento en la que me dijeron que me habían aceptado como participante, me explicaron que a cambio del dinero que iba a recibir, se me animaba a formar parte de un grupo con el objetivo de promover la acción comunitaria. Y la verdad es que yo no tenía ni idea de lo que significaba eso, pero como tenía ganas de conocer a gente, pensé que iría a los encuentros con el grupo, a ver qué pasaba.

L'enigma de l'acció comunitària

Quan van rebre l'encàrrec de ser motor de la branca d'acció comunitària del B-MINCOME, la Lídia, la Marina, la Mireia i la Tere van entrar en contacte amb un concepte que havia de definir la seva feina, però que era molt difícil de definir. Com passa amb qualsevol terme, determinar què vol dir l'acció comunitària és una tasca complexa, perquè per entendre'n l'entrellat s'ha de posar en context. En abstracte, desenvolupar accions comunitàries vol dir crear xarxa, fer comunitat, promoure la formació d'un teixit veïnal ferm. Ara bé, els camins que condueixen a aquests objectius són molts i molt diversos. Per això, cadascuna de les educadores, juntament amb els diferents agents del territori i amb els i les participants del B-MINCOME han transitat diverses rutes per poder trobar la manera de contextualitzar l'etiqueta "acció comunitària" i donar-hi realitat.

La dimensió col·lectiva és cabdal a l'hora de posar en pràctica el tipus d'actuacions que conformen l'acció comunitària. Les educadores del projecte subratllen que han après a definir-la tot duent-la a terme. Això vol dir que el seu procés d'aprenentatge ha corregut en paral·lel al dels participants. Aquesta manera de fer s'estructura des de posicions horitzontals en què el coneixement és compartit i flueix en totes direccions, circulant entre els participants i el veïnat de l'Eix Besòs, i el personal de l'Àrea de Drets socials de l'Ajuntament de Barcelona, així com els i les professionals de serveis socials i d'altres equipaments del territori que han acabat enxarxant-se al B-MINCOME.

L'acció comunitària es conjuga, doncs, en gerundi, perquè està en constant procés de desplegament, i es desplega en el territori. Les educadores que han constituït el nucli de l'equip de treball han maldat en tot moment per ser presents allà on han desenvolupat la seva feina per tal de dur-la a terme en una relació d'igualtat amb els participants quant al coneixement dels barris. L'enfortiment del teixit social pretès per la branca d'acció comunitària del B-MINCOME s'ha esdevingut mitjançant una sèrie de projectes arrelats als diferents barris de l'Eix Besòs, projectes nascuts d'un treball d'empoderament dels participants, resultat de diàlegs constant entre tots els agents que han contribuït d'una o altra manera a aquests projectes. L'arrelament de les educadores als barris ha estat, per tant, un dels principis que ha guiat la metodologia que han emprat. Des de l'inici, han aprofundit en el coneixement del territori alhora que els participants aprofundien en el coneixement dels seus veïns i veïnes, buscant el contacte individual, i els petits gestos de descoberta, que asseguraven coneixences profundes.

Ja sabem que la literatura, i en general qualsevol expressió artística, permet posar l'èmfasi en l'individual. Els llibres ens expliquen les microhistòries que hi ha al darrere de la Història, en majúscula, i ens donen accés a les dinàmiques i a les rutines que basteixen la quotidianitat de les persones que hi ha darrere de les xifres dels relats hegemònics, un principi que també vertebrava aquest document. Des del servei d'Acció Comunitària es va apostar, en la fase d'acollida del B-MINCOME, pel llenguatge artístic com l'eina per engegar l'entesa entre els participants, amb l'objectiu de posar les bases de col·lectivitats ben comunicades, i per possibilitar l'aprofundiment en l'autoconeixement dels participants.

Aquesta decisió tenia com a objectiu que les persones seleccionades per participar al projecte tinguessin accés a les històries dels seus veïns, i es dotessin d'espai com a grup per generar confiança i compartir dubtes, detectar mancances i també fortaleces tant personals com a nivell de barri. A més, l'art no és mai objectiu, sinó que permet infinitat d'interpretacions que en propicien la circulació, la ramificació. La tria de l'idioma artístic com a porta d'entrada al projecte va beure de la voluntat de l'equip B-MINCOME d'aconseguir espais de treball oberts, receptius a l'arribada de nous membres.

També buscava que els participants s'apropessin a la realitat del projecte des de les seves vivències i la seva manera d'expressar-les. Els termes i els conceptes propis de les disciplines poden arribar a ser hermètics i obscurs (com ho demostra el fet que les enquestes inicials generessin dubtes de comprensió), i per això l'equip B-MINCOME va apostar per dibuixar una benvinguda al projecte a partir de fórmules amb què els participants poguessin identificar-se i que poguessin fer seves. Aquestes fórmules van prendre la forma de dinàmiques i tallers artístics, gestionats per dues cooperatives amb seu a la ciutat de Barcelona, és a dir, al context en què es desplega el projecte. Les cooperatives, Art&Coop i Transductores, empeses també per la mirada comunitària del B-MINCOME, van procedir a construir uns fonaments col·lectius als barris de l'Eix Besòs.

De la casa a la família: construïnt cohesió grupal

També en gerundi, els grups dels territoris en què es va dividir l'Eix Besòs es van anar conformant així que el projecte B-MINCOME va iniciar-se. L'aparició dels grups nascuts del B-MINCOME acabarà incidint, com veurem, no només en el teixit social dels barris sinó també en el teixit familiar

dels participants. La Manoli, de Trinitat Nova, explica que abans d'involucrar-se al projecte sortia poc de casa. No coneixia massa gent al barri i no trobava la motivació per sortir a descobrir la ciutat ella sola. L'espai domèstic era on se sentia més a gust, però ara això ha canviat:

“El proyecto me ha llevado a relacionarme con gente. Yo no salía de casa, pero a raíz del B-MINCOME me apunté al AMPA de la escuela de mi hija y sigo vinculada allí. Con el B-MINCOME hice proyectos, excursiones, conocí a otras chicas... eso me impulsó psicológicamente.”

La vinculació de la Manoli amb els espais del seu barri i amb els seus veïns i veïnes ha estat un procés llarg, que ha necessitat de moltes trobades que han acabat generant un canvi en la seva manera de relacionar-se amb ella mateixa i amb el seu entorn. Seguint la voluntat col·laborativa de la metodologia B-MINCOME, l'equip va buscar aliances externes que dominessin les lògiques del llenguatge artístic i el poguessin aplicar als barris, i va encarregar el disseny de les dinàmiques que bastien la fase d'acollida a les cooperatives ja mencionades. Art&Coop i Transductores van repartir-se els diferents barris B-MINCOME, i a la Manoli li va tocar fer part de la família Transductores.

Des del desembre 2017 fins a l'abril 2018, molts dilluns a la tarda la Manoli anava fins a l'Associació de veïns del seu barri, on s'esdevenien les trobades amb la tallerista de Transductores, acompanyada en tot moment de l'educadora social del projecte. Al principi vivia amb una mica de vergonya el fet d'haver d'expressar-se davant d'un grup de gent desconeguda, però poc a poc va anar sentint-se més còmoda amb les diferents dinàmiques proposades per la cooperativa. En els primers mesos de la seva vinculació amb el B-MINCOME, la Manoli va fer mapes de barri i creacions artístiques, va participar en l'elaboració d'un vídeo que recollia els espais i la gent del seu barri, i va fer fins i tot d'actriu en peces de teatre improvisades.

Per la seva banda, en Youssef, veí de Trinitat Vella, va rebre amb molta alegria el fet que l'equip d'Art&Coop que treballava amb les persones del seu barri proposés moltes activitats corporals. Nascut a un poble coster proper a Rabat, en Youssef encara està incorporant el castellà i el català com a noves llengües d'expressió al seu dia a dia:

“Sentir que no puedo hablar bien ni castellano ni catalán me genera muchos complejos, es un gran obstáculo para mí. Cuando llegué a Cataluña desde Marruecos sólo me relacionaba con gente de mi país, así que no practicaba ninguna de estas dos lenguas, y esto me ha generado problemas de expresión. El B-MINCOME me ha ayudado en este sentido, porque poco a poco he ido perdiendo la vergüenza y he ido aprendiendo los idiomas de aquí.”

El llenguatge artístic depassa les barreres comunicatives que de vegades es generen entre col·lectivitats que no comparteixen un mateix sistema lingüístic. En una zona com la de l'Eix Besòs, transcultural i multilingüe com ja sabem, les dinàmiques artístiques audiovisuals i corporals ajuden que els veïns es dotin d'eines per generar espais d'expressió en comú. Durant la fase d'acollida, en Youssef i els seus companys i companyes van provar diferents jocs, van fer teatre, van crear una exposició, van esdevenir fotògrafs i escriptors, perquè escriure relats sobre les seves vivències personals –i fins i tot van experimentar amb l'escriptura automàtica.

Les dinàmiques proposades per Art&Coop tenien com a objectiu la cerca de referents comuns, alhora que permetien als participants connectar amb els seus desigs cap al barri i el veïnat, i afa-

vorien que aprofundissin en la pròpia percepció del seu espai de vida. De retruc, l'autoestima dels participants es veia reforçada perquè a nivell individual tothom adquiria coneixences i explorava la seva creativitat, i alhora podien posar en comú totes aquestes descobertes i viure-les com a descobertes grupals. Definir una col·lectivitat és una tasca complexa, perquè suposa marcar-ne límits i fixar-hi paràmetres. Al seu important assaig *Imagined Communities*, traduït al català amb el títol *Comunitats imaginades*, l'historiador irlandès Benedict Anderson analitza el concepte de 'nació' –que podria extrapolar-se a qualsevol grup humà que s'autoidentifica amb una mateixa categorització– per entendre'n els mecanismes que el conformen.

Anderson conclou que més enllà d'unes coordenades geogràfiques compartides, més enllà del fet de disposar d'una mateixa llengua de comunicació o d'uns mateixos codis culturals, els grups es conformen quan en el seu sí existeix la voluntat de comprendre's com a grup. Aquesta voluntat col·lectiva, Anderson determina, es construeix des de la compartició d'uns referents. La literatura és llistada com una eina molt poderosa a l'hora de construir aquests referents, perquè possibilita la creació de relats que permeten el reconeixement grupal. En els diferents barris del B-MINCOME, les cooperatives de treball comunitari, juntament amb l'equip d'Acció Comunitària i altres agents del territori, van posar les bases per a la creació dels diferents relats de pertinença als barris. Sobretot, van plantar la llavor de la identitat B-MINCOME des de la qual molts veïns i veïnes de l'Eix Besòs han acabat identificant-se, tot i que, com veurem, sobretot al principi la distinció B-MINCOME era rebuda com una marca negativa per part d'alguns participants.

En positiu, i des del jo, per crear barri

La fase d'acollida va suposar el ciment de la feina d'empoderament que s'ha articulat durant el desplegament del projecte. Com hem explicat, aquesta feina és transversal i implica tots els actors B-MINCOME. De bon principi, el veïnat dels barris va poder copsar l'entramat col·laboratiu que bastia el projecte en què acabaven d'embarcar-se, pel fet que algunes de les feines de dinamització de la primera fase van externalitzar-se, però l'equip d'educadores socials va involucrar-s'hi també, encarregant-se de la presentació de les activitats, i formant-hi part. L'exploració de nous llenguatges i de noves maneres de mirar els barris per part dels participants rebia, doncs, un acompanyament múltiple, i s'aconseguien generar dinàmiques de treball horitzontal, en què participants i treballadors del B-MINCOME compartien temps i cercaven, conjuntament, els seus referents per crear la seva pròpia comunitat.

La creació de sinèrgies entre actors del projecte va permetre que les cooperatives poguessin fer un acompanyament òptim dels participants, dotar-se d'eines per treure el màxim profit de les seues avaluacions i conèixer el barri en què treballaven i fomentar així activitats que en propiciessin un bon encaix. La coordinació constant entre els diferents vectors de l'acció comunitària, els professionals del barri i altres agents clau de l'Eix Besòs ha estat una constant metodològica del B-MINCOME, tal com veurem. En conjunt, l'equip d'educadores i els seus col·laboradors han dissenyat i provat maneres de fer comunitàries i en positiu, des de les aportacions dels participants.

La feina duta a terme per les dues cooperatives es va articular des de la dimensió positiva, buscant en tot moment que en els participants es generés el convenciment que podien aportar idees, reflexions, nous punts de vista. Aquest enfocament redibuixa les lògiques sovint donades a treball

social en què la veu dels veïns d'un territori només se sent quan expressen queixes o exposen problemes. En aquest sentit, les eines audiovisuals i fotogràfiques resulten de molta utilitat, perquè permeten la producció d'imatges que expliquen un barri divers, en què els seus habitants es comuniquen entre ells i interactuen amb els espais que el conformen, la qual cosa desemboca també en la producció d'imaginari positius, diferents dels que ja sabem que constitueixen el cànon de les representacions de l'Eix Besòs.

Des de diferents llenguatges artístics, Art&Coop i Transductores van proposar tot de dinàmiques contextualitzades i adaptades a les realitats de cada barri per tal que els participants seleccionats del B-MINCOME, i gent del seu entorn que hi volgués participar, trobessin la seva veu i entenguessin el seu cos com l'eina relacional que els permetia generar vincles amb els equipaments del territori i, sobretot, generar interaccions amb els altres. A partir del cos, els participants van dibuixar els seus mapes de vida i també els mapes del seu barri, reassignificant-ne els espais importants, a partir de relats propis i de relats que algun veí o veïna explicava. D'aquesta manera, els punts compartits no eren cantonades mal il·luminades, o parcs que al vespre fa por travessar, sinó llocs on gent del barri –de la pròpia xarxa, per tant– ha viscut experiències significatives.

El mapeig del jo i del territori va ser cabdal en els primers mesos de desplegament del B-MINCOME. Es produïa un reconeixement, en acció, de la dimensió comuna dels diferents barris i es posaven les pedres d'una apropiació profunda del territori per part dels participants. Per a bona part del veïnat es va tractar, fins i tot, de l'inici d'un treball de descoberta i exploració, perquè no coneixen els equipaments dels seus barris. Aquesta primera presa de contacte del barri va iniciar-se, doncs, amb les activitats proposades per les cooperatives i va acompanyar-se d'una feina individualitzada de les educadores, que van fer servir el telèfon i les xarxes socials –un llenguatge conegut i molt usat pels participants, i una eina amb la qual se sentien còmodes– per tal d'establir-hi vincles que es poguessin anar enfortint. Els participants van mostrar-se molt receptius a aquest tipus de contacte, que permetia una atenció atenta, de tu a tu.

Les educadores van detectar, ja en l'inici, que aquest acostament individual era una bona estratègia per aconseguir enxarxar els participants, i per poder explicar que l'oportunitat que se'ls ofería suposava aprenentatges diversos, la possibilitat d'establir interaccions noves i enriquidores amb què combatre la solitud que, en observacions de les educadores, es donava en moltes de les unitats familiars del B-MINCOME. Així, la Tere, la Mireia, la Lúdia i la Marina van anar cercant espais de trobada amb els participants que acompanyaven, posant en valor la riquesa d'encontres informals, allunyats de termes i conceptes feixucs, de paperassa aclaparadora. Trucaven els participants, hi intercanviaven missatges i acabaven prenent amb ells un cafè a la tarda, un té a mig matí; comparant, en definitiva, temps i espai, per poder encoratjar la voluntat d'expressar necessitats de forma col·lectiva i sobretot de descobrir interessos comuns i referents que articulen pertinença grupal.

CAPÍTOL 2

La formació de grups

Los primeros meses después de haber sido seleccionada para el proyecto hice algunos juegos y actividades con personas de mi barrio. Una gente de una cooperativa venía a darnos talleres, que duraron varias semanas, para que nos conociéramos mejor, decían. Ya sabes que yo soy muy echada pa'lante pero te digo que a veces me daba muchísima vergüenza ponerme delante de desconocidos a hacer mímica o a contar cómo era mi día a día en el barrio. ¿Sabes? Antes de ir a los talleres no me había dado cuenta de que apenas conocía a mis vecinos. Es como si hubiera asumido que por ser migrante quedaba fuera del espacio del barrio, como si pensara que los parques, los edificios no me pertenecían. Y ahora lo pienso y me alegra tanto haber cambiado esa percepción... En Colombia mi red de gente era un apoyo muy grande. Ahora empiezo a construirme mi red catalana, que es también hondureña y magrebí y pakistaní.

Espero que puedas venir pronto a visitarme para que te pueda presentar a mi gente y puedas ver mi barrio. He aprendido incluso algunas palabras en árabe y en urdú, ¿te lo puedes creer? Yo, tan mala para las lenguas que siempre fui... Pero es que a veces, en los talleres y en los encuentros del B-MINCOME había personas que hacían de intérpretes para otras que no sabían castellano, y de tanto escuchar algunas expresiones pues se me han quedado. Eso sí, no me haga escribir las porque me parece imposible. ¿Sabías que en árabe y en urdú se escribe de derecha a izquierda? Te contaré más. Luego dicen que los inmigrantes roban... ¿y todo lo que aportan, qué? Mi barrio también tiene mala fama. Es curioso porque cuando empecé a ir a los encuentros del proyecto, mucha gente del barrio también tenía una mala opinión sobre su propio barrio, pero creo que ahora valoramos más, en general, todo lo que tenemos, y la gente que vive en nuestro mismo barrio, porque nos conocemos más.

Bueno, pues por donde iba. Todo empezó con los talleres. Y ahí siempre venía Tere, que desde el primer día se presentó como la educadora del B-MINCOME y nos explicó que nos acompañaría durante los dos años que duraría el proyecto. Al principio Tere no guiaba ninguna actividad, porque hacíamos talleres con una cooperativa de arte, pero enseguida nos pidió los teléfonos y otra información a todas las personas que habíamos salido en el sorteo. La verdad es que yo le di mi teléfono de muy buena gana, y me gustó que se tomara el tiempo para preguntarnos qué modo de comunicación utilizábamos más. Yo le dije que las llamadas no me gustaban, porque no siempre estaba pendiente del teléfono y no siempre podía atenderlo, que prefería el WhatsApp para poder contestar cuando pudiera. Pues Tere me escribió al día siguiente y así yo también podía contactarla si lo necesitaba.

Cuando se terminaron los talleres de arte para conocernos mejor, Tere nos dijo que formaríamos grupos y comisiones para trabajar temas del barrio. Quería que pensáramos en cómo nos relacionábamos con el barrio, con los vecinos. Y que pensáramos también en qué cosas necesitábamos y que no teníamos, en cuanto a servicios y también en cuanto a nosotros como vecinos de Baró de Viver.

Se decidió que nos reuniríamos cada semana para hablar de estos temas y ver qué podíamos hacer como grupo, y Tere cada semana, antes del encuentro programado, me enviaba

un WhatsApp para recordarme dónde y cuándo habíamos quedado. Siempre era en el centro cívico del barrio, pero no siempre era a la misma hora. Tere me lo recordaba aunque yo a veces no podía ir a todos los encuentros, sobre todo al principio, porque eran por la tarde. Luego vimos que a la mayoría de la gente le iba bien por la mañana, así que cambiamos la hora de las reuniones. Pero no me gusta llamarlo "reuniones" porque suena muy formal, y para mí eran momentos de relax. Acabaron siendo casi terapéuticos.

Dels nervis a l'energia creativa

Un cop superats els nervis de la primera fase, nascuts del fet de trobar-se davant d'una experiència nova i d'un grup de gent desconeguda, el veïnat de les diferents zones d'actuació del B-MINCOME comença a conformar-se mitjançant grups de barri. La idea que llancen les educadores és la de crear comissions, petits grups per treballar interessos compartits des de l'atenció profunda. En grups reduïts es pot copsar quines són les necessitats del barri, perquè se'n fa una anàlisi detallada. Així, hi haurà grups que decidiran focalitzar les seves trobades a parlar sobre la gent gran que està sola als barris, d'altres que preferiran acompanyar els infants i el jovent, o qui buscarà crear sororitat.

La metodologia de treball establerta des de la direcció del projecte va ser sempre un marc de referència de límits porosos que permetia flexibilitat a l'hora d'implementar les diferents fases, d'acord amb el caràcter de cada barri i tenint en compte la diversitat de les persones que els componen. Per això, el ritme de desplegament de les fases i els objectius específics que treballava cada grup estaven marcat per les persones participants, coordinades per la seva educadora. La diversitat de projectes resultants de l'experiència B-MINCOME, projectes que analitzarem en els capítols següents, n'és evidència.

De bon principi, les educadores van considerar que era prioritari establir espais de trobada que estiguessin ubicats al territori. D'aquesta manera se seguia implementant el seu arrelament als barris, i alhora els participants ressignificaven uns espais que potser havien identificat amb pràctiques molt concretes, com ara la demanda de certs serveis, o que potser no havien fet servir mai. Amb aquest gest de localització es plantaven les llavors d'un canvi de mirada que ja hem anunciat i que tenia com a objectiu transformar la manera de relacionar-se dels participants amb els agents i recursos del territori. L'equip de treball del B-MINCOME va identificar, des dels inicis, que un grup important de participants se sentien en relació de dependència respecte dels treballadors de serveis socials, la qual cosa provocava que no sentien com a seus els espais que aquests ocupaven; aquest sentiment es donava a més cap a d'altres equipaments del territori, als quals els participants s'aproximaven amb certa desconfiança o indiferència.

Alhora, es desplegava també una relació poc horitzontal dels serveis socials i altres actors dels barris cap als participants. Tal com hem comentat, el llenguatge és una eina amb una gran capacitat de transformació política, perquè genera pensament i construeix imaginaris. El fet que al B-MINCOME es considerés les persones seleccionades com a participants d'un projecte comunitari (i no com a usuàries d'un servei) va afavorir que es construïssin relacions no jerarquitzades entre els diferents actors implicats. Dels participants, se n'esperava implicació, presa de decisions, proposició, assertivitat. El B-MINCOME va establir com a columna vertebral una manera de treballar

basada en dinàmiques no jeràrquiques i va ser des d'aquesta perspectiva que es van començar a definir els grups de treball a la segona fase.

La descoberta dels interessos en comú

La filòsofa Hannah Arendt va treballar profundament sobre la noció del comú per entendre l'entramat de les col·lectivitats humanes. L'autora de *La condició humana* va fer servir la imatge de la taula per explicar un món construït des del comú que té en compte dinàmiques de relació horitzontals: un grup de persones assegudes al voltant d'una taula estan en relació, però alhora també es troben separades. La taula és un element que evidencia un compartir, però també fa visible el fet que cadascú ocupa la seva posició a la taula des de perspectives diferents. L'espai de la taula dóna lloc a la posada en comú i permet, per tant, vincular tota aquesta riquesa d'angles de visió per tal que des de la pròpia subjectivitat i experiència de cadascú es pugui arribar a establir un sentiment de comunitat.

Les trobades dels grups, que van acabar per rutinitzar-se en aquesta segona fase, s'esdevenien al voltant de taules reals i metafòriques. Ningú no n'era el cap, sinó que tothom des de la mateixa alçada, però amb ulleres diferents, aportava la seva perspectiva. La finalitat de les trobades en aquest moment del projecte era la d'establir comissions de treball per definir comunitat als barris tot treballant el comú, el compartit. Per poder arribar-hi, però, va ser cabdal seguir aprofundint en les coneixences individuals i grupals, i redefinir les trobades perquè els participants no les entenguessin com espais de seriositat associats a una obligació, sinó que les associessin a moments que permetien l'enfortiment de pràctiques de cures i el treball de la salut emocional. Les educadores van maldar per aconseguir que el veïnat assistís de manera regular a les trobades per poder generar vincle en cadascun dels grups amb què treballaven. Com ja hem vist, la flexibilitat de l'enfocament metodològic del projecte feia que cada grup seguís el seu propi cronograma i fixés el dia i l'hora de les trobades.

Finalment, es va establir que de manera general els grups es trobessin un cop per setmana, una regulació que alguns participants haurien volgut ampliar, perquè van adonar-se que les trobades havien passat a ser canals de desconexió de quotidianitats sovint molt complexes, marcades per la precarietat econòmica i per dificultats de gestió familiar. La Yvonne es lamenta que les trobades amb la Mireia, l'educadora que feia l'acompanyament del seu grup, només estiguessin programades un cop a la setmana:

“Si por mí fuera, hubiese hecho más horas y hubiera marcado dos reuniones a la semana. Desde el principio me gustó el formato de los encuentros, porque cada uno podía aportar su granito de arena. Podíamos escuchar y éramos escuchados, y eso me hacía sentir que participaba y que ponía algo de mí en el proyecto.”

La Yvonne, a més, és molt conscient del canvi de percepció que va construir respecte dels seus veïns i veïnes gràcies a aquest espai de trobada setmanal. Les reunions en aquesta segona fase li van servir per acostar-se a un grup de persones que potser havia vist en el seu dia a dia al barri, transitant-ne els diferents espais, però amb qui no havia establert mai cap interacció.

“Durante nuestros encuentros sentía que estábamos en familia. Eso hizo que me pudiera relajar, que no tuviera vergüenza a la hora de relacionarme con mis vecinos. Gracias a ellos, he podido reír y desconectar de los trabajos de mi casa. Valoro mucho el clima de grupo que generamos, y aprecio mucho a toda la gente que forma mi grupo.”

L'enfortiment del vincle veïnal propicia, tal com apunta la Yvonne, el treball de sentiments d'autoafirmació i empoderament, que són claus a l'hora de poder arribar a definir els interessos comuns del grup i, en última instància, focalitzar les energies grupals en aprofundir-los i desenvolupar-los. Ara bé, cal tenir en compte que no tots els participants demostren la mateixa capacitat de compromís amb les iniciatives comunitàries. Una de les dificultats més recurrents amb què van topar-se tant les educadores com els participants més actius en el projecte tenia a veure precisament amb la inestabilitat dels grups de barri. El nombre de veïns i veïnes que participava a les trobades setmanals rarament era el mateix i, per tant, de vegades s'havia d'invertir temps durant les reunions en repetir informacions passades, fet que alentia la construcció del projecte comú de grup.

Aquest ball de números s'explica pel diferent grau de compromís dels participants amb les polítiques comunitàries (cadascú s'hi involucra amb diferents nivells de motivació i hi confia més o menys), i també, com ja hem esmentat, per la pròpia situació personal i familiar dels participants. Alguns han de trobar estratègies, en el dia a dia, per resoldre temes d'urgència, com ara l'habitatge o la situació laboral, cap als quals prioritzen temps i esforços. Així ho anuncia l'Antonio, que va acabar trobant en els seus nous companys del B-MINCOME una xarxa alternativa a la de casa, on la convivència era difícil i afectava la seva estabilitat emocional:

“Creo que he participado de forma activa en el B-MINCOME, porque he estado presente en los grupos en la medida en que he podido, dentro de mis capacidades y limitaciones. Me gusta mucho poder aconsejar a la gente de mi grupo cuando tiene problemas, aportar mi visión sobre el día a día con los vecinos, saludarlos por la calle. Pero no he podido participar demasiado en algunas actividades por motivos personales. Además, a veces me sentía tan triste por la situación que tengo en casa que me costaba salir a encontrarme con el grupo.”

Trobar un equilibri en les dinàmiques participatives i fomentar en tot moment la implicació al grup, més enllà de la impossibilitat de certs participants d'assegurar la seva assistència a les trobades, va ser un dels principals reptes a què van haver de fer front les educadores.

L'aprofundiment en el territori

A més de treballar la generació de vincles entre els participants del B-MINCOME, d'ençà que van començar a treballar als barris la Mireia, la Tere, la Lúdia i la Marina van voler apel·lar a veïnat que no hagués estat seleccionat per al projecte i van obrir a tothom la participació a les trobades setmanals. La seva proposta va ser ben rebuda –tot i que el gruix d'incorporacions va donar-se en fases més avançades–, i fins i tot van trobar-se amb persones que decidien vincular-se amb barris diferents a aquells on vivien, perquè potser en aquells altres barris hi tenien els néts, o anaven al mercat, és a dir, s'hi desenvolupava part de la seva quotidianitat. També en això s'ha fet palesa la naturalesa híbrida tant del projecte com dels barris on es desplega. L'enfocament obert imple-

mentat per les educadores buscava deslligar el concepte B-MINCOME amb una marca, amb una distinció que diferenciava uns veïns d'uns altres, per convertir-la en una denominació comunitària que pogués arribar a generar sentiment de pertinença en col·lectivitats àmplies.

En aquesta segona fase, les educadores van treballar per crear grups en què l'assistència a les trobades s'arrelés en la voluntat dels participants per compartir temps i experiències. De vegades detectaven que el fet que l'ajuda econòmica rebuda pels participants seleccionats estigués vinculada al projecte B-MINCOME, que s'equiparava en un inici amb l'Administració, feia que assistissin a les trobades com a resposta a la institució (que genera desconfiança i fins i tot por) i no tant perquè existís un desig real de connexió amb el grup. Explicar els beneficis de vincular-se al territori i al teixit social del barri a partir de les trobades proposades pel B-MINCOME va ser una tasca complexa, perquè els resultats no eren tangibles. Per tant, va ser clau treballar la confiança del grup i generar la idea que participar-hi seria beneficiós per a la vida comunitària dels participants i per a la vida dels seus barris.

En aquest sentit, la pròpia naturalesa dels barris, travessats per múltiples diferències, va ser un element molt positiu, perquè s'hi podia apel·lar per construir aquestes varietats com oportunitats per obrir finestres de coneixement. A més, els propis participants van adonar-se de la gran riquesa que raïa en la diferència d'orígens, de llengües i de codis culturals que vertebrava els seus barris. Acostumats a encaixar la seva diferència com a component que els separa de la població local, van aprendre a reinterpretar la multiplicitat lingüística i cultural que els configura, a valorar-la i a posar-la en circulació. Així, quan es donava el cas que algú del grup no comprenia certes informacions o no podia expressar-se amb la fluïdesa que desitjava, demanava la col·laboració dels seus companys i companyes, que actuaven d'intèrprets i de mediadors culturals.

Des del principi, les educadores varen treballar per aconseguir cultivar l'autogestió en els grups i posar les bases de col·lectius forts i connectats que tinguessin iniciativa pròpia per organitzar esdeveniments al marge de les trobades i activitats proposades pel B-MINCOME. L'èxit d'aquesta voluntat d'autogestió va ser irregular, tal com veurem, però no hem d'oblidar que la construcció comunitària es cuina a poc a poc. També de forma lenta, però continuada, en la segona fase es va seguir aprofundint en el coneixement dels equipaments del territori i dels seus actors, tant per part dels participants com de les educadores. En aquest punt del projecte, van començar a formar-se, en alguns barris, tàndems educadora social-treballador/treballadora social, un vincle enriquidor per a participants i per a treballadors, instigat per l'equip de treball B-MINCOME i amb la col·laboració de professionals referents als territoris.

Prèviament, com hem destacat, l'equip B-MINCOME havia fet una tasca d'exploració del territori per conèixer-ne les escoles, els casals de barri, les associacions de veïns, que s'acabaran involucrant en els grups B-MINCOME de forma més o menys directa dependent de cada barri. Aquest mapeig del territori per part de les educadores va córrer en paral·lel al dels propis participants i també va obrir la possibilitat a totes aquestes entitats i a tots els agents dels barris de poder vincular-se al seu espai de treball d'una manera més profunda, a partir del descobriment de les històries de vida individuals que possibilita la metodologia B-MINCOME. En aquest sentit, el projecte B-MINCOME ha obert la porta a replantejaments des del treball social. L'experiència del projecte ha aportat dades qualitatives sobre la formació d'equips transdisciplinars i transversals que, hibridats, han aconseguit transformacions significatives en treballadors i participants.

Des del principi, la idea de combinar esforços i mirades té com a objectiu oferir un millor acompanyament als participants, tot i que en alguns territoris hi va haver agents concrets que van mostrar

resistències i no van agafar el quant que se'ls ofería. Les persones involucrades amb serveis socials del territori aportaven el seu coneixement sobre els equipaments dels barris, i sobre el seu teixit. Alhora, se'ls donava l'oportunitat d'enfocar la seva feina des d'un vessant molt més proper amb el veïnat, fora de les estructures rígides que sovint s'erigeixen des de serveis socials.

Si bé és cert que el B-MINCOME no era la primera iniciativa comunitària que penetrava als barris de l'Eix Besòs, bona part del personal de serveis socials i dels equipaments dels barris assegura que el projecte va suposar una sacsejada en l'enteniment de l'acció comunitària. El focus en les persones per generar un vincle fort entre els veïns i veïnes d'un mateix territori era el punt de partida de les educadores B-MINCOME, i la resta d'actors que van acabar involucrant-se en el B-MINCOME se'n va acabar contagiant, majoritàriament. De retruc, els treballadors socials, els tècnics de barri, els directors de casals i de biblioteques van obrir-se d'una manera profunda –potser més del que ho estaven abans– a deixar-se contagiar també dels coneixements dels participants, de les seves propostes, de les seves mirades cap al territori.

D'uns veïns empoderats i amb veu pròpia i alçada, en van sortir uns equipaments més rics i, per tant, millor preparats per escoltar el barri i les seves necessitats, i poder arribar a resoldre-les, implicant-ne els interessats en relació d'horitzontalitat. La Juana valora molt haver sentit que la tenien en compte, que la seva opinió era vàlida i era escoltada.

“La educadora y en general todas las personas del B-MINCOME me han hecho sentir a gusto y valorada. También me he sentido protegida, y eso me ha empujado mucho a querer involucrarme más en el barrio. Desde el primer momento he notado que la educadora se preocupaba por mí, me escribía, y me hacía saber que quería contar conmigo, que quería que participara en los encuentros y me relacionara con mis vecinos y vecinas.”

Des de la interpel·lació directa, les educadores van aconseguir que les trobades esdevinguessin rutines i que alguns participants les incorporessin en les seves quotidianitats setmanals. D'aquests, alguns passaran a formar part d'un grup motor que, com veurem en propers capítols, inclourà representants de cada barri que es reuniran amb els diferents agents del territori per aportar la perspectiva del veïnat a reunions en què mai abans s'havia comptat amb la participació de la ciutadania d'una manera tan directa. La iniciativa del grup motor neix dels propis veïns, i és la prova més evident que la feina d'empoderament duta a terme per l'equip B-MINCOME ha començat a donar fruits, tot i que cal seguir treballant per tal de refermar-la i aprofundir-la.

El coneixement del territori és també una tasca en continu procés de desplegament, així com el coneixement dels propis participants entre ells. Com en la fase d'acollida, en la segona fase també es van buscar col·laboracions externes, perquè els participants enfortissin els seus vincles i trobessin la manera d'expressar els seus neguits, la seva curiositat i la seva visió de futur quant als barris. En aquest cas, l'equip de treball va oferir als grups la possibilitat de gaudir d'activitats culturals a preus assequibles gràcies a la iniciativa ApropaCultura. L'objectiu de les educadores era el d'obrir el ventall d'opcions perquè el grup pogués trobar-se en diferents espais, i a diferents hores, i sobretot que realitzessin trobades i visquessin experiències de forma conjunta. Seguint amb les lògiques de l'autogestió, les educadores van voler fomentar en els participants el desig de proposar sortides i/o activitats. Ara bé, aquesta voluntat no sempre va generar-se i tot i que en general en la majoria de barris es van seguir fent activitats amb ApropaCultura, sovint la tasca de fer propostes requeia en les educadores.

Aconseguir que els participants promoguessin propostes de projectes per enfortir l'entramat veïnal i enriquir els seus barris va passar a ser l'objectiu prioritari, un cop superada la segona fase del B-MINCOME, tal com veurem a continuació. Aquestes propostes beuen directament de les necessitats detectades durant la segona fase, dels interessos que s'han compartit al voltant de la taula B-MINCOME.

CAPÍTOL 3

L'empremta dels i les participants: la configuració de projectes

Cati, en catalán hogar se dice llar. Y a la chimenea en Cataluña la llaman llar de foc, o sea, literalmente "casa de fuego". Aprendí esta palabra hace unos meses, en una formación que hice para esto del B-MINCOME. Una gente de la Universidad Autónoma de Barcelona, una de las más importantes de aquí, nos reunió a un grupo de personas para que pasáramos un par de fines de semana haciendo lo que ellos llamaban una "formación en liderazgos".

En la formación conocimos a una mujer que forma parte de Sindillar, aunque también le llaman Sindihogar, a veces. Sindillar es un sindicato de mujeres trabajadoras del hogar y del cuidado, y es el primero de este tipo en España. Nació en 2011 y buscan crear redes entre las propias trabajadoras, buscan "empoderarse", que es una palabra que ahora está muy de moda y la verdad es que no sé bien qué quiere decir. Yo entiendo que empoderarse es hacerse cargo del poder que tiene una como persona, ser consciente de todo lo que podemos hacer, saber que podemos cambiar las cosas si alzamos la voz cuando toca, si no nos quedamos calladas cuando algo es injusto por miedo a perder el trabajo o por ganar menos dinero. Lo que han hecho estas mujeres de Sindillar, vaya.

Sonia nos estuvo contando cómo surgió la idea del sindicato, y cuando nos explicaba sus condiciones de trabajo antes de que existiera nadie del grupo lo podíamos creer. Horas imposibles, condiciones de trabajo nefastas... Y es que ya sabemos que al final siempre se perjudica más a quien menos tiene. La cosa es que Sonia nos contó de su sindicato y nos dimos cuenta de la fuerza que tiene un grupo de gente unida por unos mismos intereses y que tiene ganas de perseverar. Aunque sea un grupo pequeño. Nos contó muchas miserias y muchas injusticias, pero su mensaje no estaba centrado en eso, sino en todo lo que habían conseguido para cambiar eso. La verdad es que su actitud nos impresionó a todos.

También conocimos a José, de una plataforma de afectados por la hipoteca que ha conseguido parar muchísimos desahucios en Barcelona y otras ciudades. Nos contó casos tan difíciles de creer... Pero como pasó con Sonia, lo que fue realmente increíble es que nos transmitieron las ganas de hacer cosas en grupo, porque nos demostraron que juntos somos más fuertes y podemos cambiar cosas que a primera vista pueden parecer cosas imposibles de cambiar. Mira, la actual alcaldesa de Barcelona empezó en la PAH, la Plataforma de Afectados por la Hipoteca, y ha llegado a tomar decisiones importantes que conciernen a mucha gente.

Me gustó mucho poder conocer el testimonio de estas personas. También hice talleres de teatro, iy hasta nos enseñaron a manejar un barco de vela! Y todo esto con gente que no conocía de antes. Pero después de escuchar los relatos tan potentes de Sonia, de José y de otra gente, pues "hicimos piña", como se dice aquí cuando haces algo en grupo. De mi barrio había otra persona, pero el resto eran personas de otras zonas del Besòs que también formaban parte del proyecto B-MINCOME. Terminamos comiendo juntos, durmiendo en el mismo sitio... y claro al final terminamos muy unidos, aunque pueda parecer mentira.

Las educadoras nos animaron a participar, pero yo no lo veía claro. Tenía que dejar a mis niños solos, pero al final me convencieron de que podía ser una buena experiencia y mi amiga Laura se hizo cargo de todo. Primero habían venido los de la Universidad a hablarnos del tema del liderazgo, pero tampoco tenían mucha información ni nos decían con mucho detalle de qué se iba a tratar. La participación era voluntaria, y yo primero había decidido que no iría, pero luego vino Tere a hablarme después de la sesión informativa y me dijo que estaba convencida de que mi presencia iba ayudar mucho al grupo. Total, que terminé diciendo que sí, aunque un poco inquieta por el tema de los niños. No me arrepiento en absoluto de haber ido, fue unas de las cosas más diferentes y bonitas que he vivido desde que llegué aquí.

El primer fin de semana un investigador de la Universidad nos contó una fábula. En realidad, ahora que lo pienso, la idea del Fabularum Locus seguramente viene de ahí, aunque yo no fuera muy consciente. La fábula, el cuento, se desarrolla en una selva, en una selva en la que hay muchos animales. Todos los animales van a la suya, pero los leones son los más poderosos, y controlan el agua. Un día, en la selva se produce un incendio y todos los animales corren peligro porque los leones no dejan que ningún otro animal se acerque al agua. Y como son tan fuertes y grandes, bloquean a todos. Pero, de repente, los colibrís piensan un plan y deciden ponerlo en marcha. Aprovechando su tamaño, porque son muy muy pequeños, los colibrís se cuelan entre los leones y sorben agua, y la guardan en el pico. Poco a poco, todos juntos y con mucha paciencia consiguen apagar el incendio de mililitro en mililitro. ¿Te imaginas? Nos impactó tanto esta historia, sobre todo poniéndola en paralelo con los testimonios que escuchamos, que decidimos nombrarnos los colibrís. Porque podemos cambiar cosas, Cati, sí que podemos. Hay que tener paciencia infinita y no cansarse, y juntar esfuerzos y levantarse siempre, que los colibrís todo lo pueden.

El repte de l'empoderament

A la fi dels anys vuitanta, Manuel Vázquez Montalbán publicava *Barcelones*. Hi llegim la constatació que, segons l'autor, no hi ha una Barcelona, sinó moltes "Barcelones". Al museu etnològic i de cultures del món de la ciutat de Barcelona, n'han recuperat una cita per constatar que hi ha tantes Barcelones "com arqueologies supervivents. Tantes ciutats en una, encara que a simple vista, des d'aquest mirador definitiu, predomini la imatge d'aquesta retícula burgesa que ha quadriculat fonamentalment l'ànima i el cos d'aquesta ciutat."

Vázquez Montalbán pluralitzà el nom de la seva ciutat per subratllar-ne l'heterogeneïtat, per fer lloc, en l'escriptura, per a totes les històries que la conformen, més enllà dels carrers de les quadrícules de l'Eixample; per nomenar i, per tant, donar existència a les històries que sobreviuen fora de la rigidesa quadriculada. L'Eix Besòs no és recte, geogràficament. Arquitectònicament és barreja. I aquesta barreja, la seva naturalesa heterogènia es tradueix en un teixit social que és culturalment molt divers. Com sabem, la diversitat del conjunt de barris del B-MINCOME s'expressa en moltes llengües i es construeix a partir de molts i diferents codis culturals.

Aquest reguitzell multilingüístic i transcultural també conforma Catalunya, però no sempre en som conscients. Les representacions de la catalanitat que ens arriben als mitjans, a la publicitat, a les sèries no acostumen a posar de relleu tal diversitat, que és columna vertebral dels barris de l'Eix

Besòs. Per això, molta de la gent que hi viu tampoc no ho creu, que el seu bagatge sociocultural és part, absolutament legítima, del teixit català. Des d'aquesta menysvaloració adquirida es fa difícil crear xarxa, perquè una veritable cohesió de grup només s'aconsegueix si tots els membres que el configuren se'n senten igualment participants. Per això, en la fase de configuració de projectes, educadores i col·laboradors van treballar per enfortir l'agència dels participants, és a dir, la seva capacitat d'acció, lligada a les seves pròpies decisions. Un treball que va consistir a activar aquesta agència tot posant-la en pràctica, sense entrar-hi en contacte des del terreny teòric, tal com ja hem dit que passa amb l'acció comunitària en general.

El llibre de Vázquez Montalbán és un referent de la pluralitat barcelonina a què ens referim i és una eina que serveix per posar-la de relleu i valoritzar-la. Com Montalbán, l'equip B-MINCOME també fa ús del relat i de la narració com estratègies perquè els propis participants entenguin la força de la pluralitat i els beneficis de col·lectivitzar-la. El relat va adquirir una importància cabdal en el que l'equip de treball ha acabat denominant "formació en lideratges comunitaris", que va desenvolupar-se de forma puntual durant dos caps de setmana i en la qual només va participar un nombre reduït de veïns i veïnes de l'Eix Besòs. Aquesta formació, però, va servir per enfortir els conceptes d'agència i d'empoderament, els quals travessen la metodologia del projecte B-MINCOME, i per això mereix ésser desenvolupada aquí. La tercera fase suposa un punt d'inflexió en el projecte, perquè s'inicia el desplegament dels projectes de barri, un desplegament que té moltes capes i que es regula de manera diferent en cadascun dels territoris. La formació en lideratges s'insereix en aquesta treball de fons i de llarg recorregut i complementa la feina que educadores i, sobretot participants, duen a terme durant mesos.

Així doncs, durant la tercera fase, l'IGOP consensua amb l'equip de direcció d'Acció comunitària la importància d'oferir, a un grup seleccionat de participants, una formació en lideratges comunitaris. S'estableix que aquesta formació –a què tindran accés aquells participants interessats a rebre-la i, per tant, amb voluntat d'implementar l'acció comunitària– es durà a terme en dies diferents als de les trobades de barri, i es concreten dos caps de setmana amb aquest fi. L'objectiu d'aquest ensenyament específic és aconseguir perfils forts dins dels diferents grups, perfils que puguin transmetre el seguit de sabers que adquiriran a les formacions i, sobretot, que puguin iniciar processos d'empoderament col·lectiu gràcies al contacte amb experiències d'èxit de persones i grups en situacions i contextos similars als que es poden donar a l'Eix Besòs.

L'aposta per aquestes formacions fa que s'ofereixin tot tipus de facilitats perquè qui hi tingui interès pugui assistir-hi (com ara el desplegament de mecanismes per assolir la conciliació familiar). Articular el grup de lideratges va ser una tasca complexa, però, la qual cosa s'explica per diversos motius. En aquesta fase els participants encara estaven descobrint els significats de l'acció comunitària i no tenir una idea ben clara dels beneficis que podia reportar, sobretot a nivell material o tangible, en dificultat la seva vinculació amb noves propostes que, a més, arribaven de persones amb qui no tenien un contacte tan regular com amb les educadores. Per això, el grup d'educadores va orientar aquelles persones que consideraven amb més capacitat de lideratge perquè s'animes-sin a sumar-se al nou aprenentatge.

La construcció de ponts

Com sabem, l'horitzontalitat és el marc des dels qual l'equip B-MINCOME desenvolupa la seva feina. Aplicada a la formació en lideratges, l'horitzontalitat va voler dir proximitat, una proximitat que va suposar que l'equip fes de pont entre els participants i les persones protagonistes de les experiències d'èxit triades per a aquests aprenentatges. Des de la seva relació pròxima amb els participants, les educadores van escoltar les propostes del veïnat de l'Eix Besòs i les van transmetre a l'IGOP per tal que dissenyessin el programa de les formacions. L'equip de treball va esdevenir canal de comunicació de continguts innovadors, d'idees motivadores i d'actituds inspiradores. Aquestes coneixences, idees i actituds van ser recollides pels participants de les formacions, que van generar una identitat de grup pròpia, i, tot i que amb resultats desiguals, varen filtrar-se fins als grups de barri. Durant les sessions formatives es va treballar la importància de les petites aportacions individuals en la creació de transformacions radicals –enteses com a transformacions que modifiquen, de base, estructures, maneres de fer i de pensar. Per treballar aquesta aproximació, es va triar una faula protagonitzada per animals, en què la figura del colibrí destacava per la seva capacitat transformadora, precisament.

La metàfora del colibrí va interpel·lar els participants, els quals van sentir-s'hi tan identificats que van decidir anomenar-se grupalment com l'animal. Ja hem comentat que la força del relat rau en la potencialitat que se'n desprèn per generar referents compartits que, en última instància, construeixen consciència col·lectiva. Del grup dels colibrís, és a dir, les persones que van seguir les formacions en lideratges, hi va haver força participants que van acabar formant part d'un grup motor per fer feina d'incidència als barris. Gràcies a les formacions, i gràcies també a tota la tasca de llarg recorregut de les educadores del B-MINCOME, els participants van efectuar un canvi en la manera com es relacionaven amb els agents i equipaments del seu territori, també a nivell administratiu. L'equip va adonar-se que ja no havien d'actuar com a mediadores a l'hora de fer una feina de detecció de les necessitats de les famílies participants, sinó que els propis participants manifestaven la voluntat d'expressar les seves necessitats i angoixes, però també els seus sabers i coneixements, a les persones que podien facilitar recursos, informació, assessorament, espais i eines per resoldre les seves problemàtiques i també per potenciar les seves habilitats.

Així ho expressen les persones que van participar de les formacions en lideratges, les quals subratllen que les formacions van ser útils per revelar les potencialitats individuals i grupals. La Ibtissam, que era correctora a Tetuan i per tant s'havia acostumat a dinàmiques de feina marcades per ella mateixa, no tenia massa treballada la mirada col·lectiva. Per això, de les formacions destaca que li van permetre modular la manera com entenia les interaccions grupals.

“Gracias a las formaciones, hemos podido descubrir, como grupo, toda una serie de habilidades que antes no sabíamos que teníamos, porque no pensábamos como grupo, sino como una suma de individuales. Ahora sabemos que juntos somos capaces de mover cosas, de hacer cosas importantes. Esto hace que también a nivel individual te pienses diferente, sabes que tienes mucho valor.”

Precisament un dels punts més rellevants d'aquestes formacions orientades a l'enfortiment de l'esperit comunitari és la consolidació de les individualitats, el fet de facilitar la presa de consciència que cadascun dels participants pot fer aportacions al grup. El treball de l'autoestima és, doncs, un exercici fonamental d'aquestes formacions i de tot el projecte B-MINCOME en general.

Participants com la Juana posen l'accent en la dimensió d'autoconeixement que revestien les formacions:

“La formación en liderazgos fue como una aventura para mí, una aventura en la que me sentí muy cómoda y que además me ayudó a aumentar la confianza en mí misma. No sólo aprendí mucho, sino que también pude trabajar a nivel emocional en mí. Ahora sé más cosas de mí que antes, y esto lo considero muy positivo.”

Els espais de convivència generats durant les formacions van servir per compartir reflexions i descobertes que van donar forma a un canvi de percepció copsat també per l'equip de treball B-MINCOME i els diferents agents del territori. Així, comença a fer-se visible, en els barris de l'Eix Besòs, el fet que els *usuarios* de serveis socials són *participants* de les reunions amb tots els professionals que treballen al territori. Ells mateixos entenen la importància de fer sentir la seva veu per millorar i enriquir els barris on viuen, on es relacionen i on estableixen els seus vincles afectius.

Es produeix una modulació de direccionalitat en relació a la manera en què serveis socials funcionen al territori; més aviat, se n'afegeix una, que col·loca com a interlocutor del diàleg el veïnat dels barris. Com a resultat d'aquestes noves lògiques de treball, els agents del territori han acabat participant activament a reunions internes del B-MINCOME, en què també hi ha participació dels veïns i veïnes, una dinàmica que posa de relleu la importància reconeguda al B-MINCOME pels agents de barri, treballadors de casals, de biblioteques i d'altres entitats, i treballadors socials.

La multiplicació de lògiques d'intercanvi entre tots els actors dels territoris, que inclou els participants B-MINCOME, produeix també un canvi en el vocabulari dels barris, i, per tant, en modela els imaginaris. Els participants ja no consumeixen equipaments, espais o activitats, sinó que els fan servir com a plataforma, com a escenari i com a eina per a les seves propostes, tal com explorarem més endavant. S'inicia, d'aquesta manera, un solapament en les estructures administratives que també és indicatiu de la naturalesa híbrida que sabem que fila el B-MINCOME. Així, algunes de les iniciatives de barri que es posen en funcionament en la fase de creació i desplegament de projectes seran assumides per serveis socials (tot i que amb canvis), que en bona part treballa per incorporar sempre la participació activa del veïnat en les seves actuacions.

És important explicar també que precisament perquè aquest canvi de paradigma cap a un model comunitari es troba en fase de transició, les educadores van detectar que s'havien donat casos en què el veïnat participava en reunions conformades gairebé exclusivament per tècnics (comissions de festes majors, trobades dels plans de desenvolupament comunitari o taules de salut) però no disposava de la preparació suficient perquè la seva aportació fos significativa. La terminologia emprada per alguns treballadors, la manera d'aproximar-se a certes temàtiques continua sent críptica i potser experiències com la del B-MINCOME poden suposar un pas significatiu per transformar aquest llenguatge perquè el puguin fer seu aquelles persones que se n'han de beneficiar. En aquesta mateixa direcció, tant els agents del territori, com el conjunt de les educadores B-MINCOME i els propis participants coincideixen a assenyalar que la durada del B-MINCOME resulta insuficient. Manifesten que dos anys són en realitat poc temps per implementar canvis estructurals, com ara la mirada comunitària que planteja el projecte i que busca, finalment, enfortir el teixit associatiu dels territoris; un enfortiment que sovint passa per crear-ne de nou.

CAPÍTOL 4

La creació i el desplegament de projectes de barri

Como puedes imaginarte, en el encuentro con el grupo de barrio después de que volviera del primer fin de semana de la formación en liderazgos estaba tan contenta, hermana, que me pasé media reunión hablando yo. Quería contarles a mis compañeros todo lo que había aprendido, y sobre todo quería transmitirles la misma fuerza que sentí al escuchar los testimonios de tanta gente luchadora. También les expliqué el cuento de los colibrís, y les gustó tanto como a mí.

Cuando pasó lo de la formación ya hacía tiempo que en el barrio habíamos decidido que queríamos trabajar con la literatura, y que queríamos acompañar a la gente mayor del barrio que notábamos que estaba sola. Además, nos animaba la idea de poder ofrecer algún espacio a los más pequeños para que se reunieran y jugaran. Ya ves, muchas cosas. Estábamos un poco dispersos. Yo creo que los ejemplos que escuché durante la formación y la guía de Tere nos ayudaron mucho a coger el buen camino. Decidimos que era importante mantener la cuestión de los libros, los relatos. Ya te has dado cuenta de que la fábula de los colibrís nos impactó mucho. Es que me apena cuando oigo a tanta gente decir que leer no sirve para nada, o que es aburrido. ¡Nada de eso!

Bueno, teníamos claro que la literatura se quedaba, y ahí es cuando nos sirvió todo el trabajo que habíamos hecho al principio, cuando empezó todo lo del B-MINCOME. En las primeras reuniones y durante los talleres para conocernos mejor y para conocer mejor nuestro barrio, hicimos alguna ruta por el barrio. Hasta entonces no me había dado cuenta de que no había un espacio de lectura como tal que fuera público. Detectar esta falta fue básico para poder poner en marcha nuestro proyecto de barrio. Cuando ya llevábamos unos cuantos encuentros, sabíamos qué queríamos para mejorar el barrio, que era uno de los objetivos que teníamos claro desde el principio gracias a Tere, y también sabíamos qué nos faltaba para conseguirlo. Pero no encontrábamos la manera de hacer encajar todas las piezas.

Cuando Tere nos contó, al cabo de unos meses del inicio del B-MINCOME, que trabajaríamos por proyectos, yo terminaba los encuentros muy frustrada. Notaba que nuestro grupo era muy irregular, que faltaba gente muchos días, y eso me enfadaba. Pero poco a poco entendí que no podía esperar de todo el mundo el mismo compromiso, porque cada persona vive situaciones diferentes en sus hogares y además a alguna gente no le interesa tanto como a mí esto de la acción comunitaria. A lo largo de estos meses he tenido que aprender a pensar en grupo, Cati, y eso implica hacerse cargo de una misma y de las propias responsabilidades y exigencias, pero sobre todo aprender a no juzgar y a no esperar de los demás lo mismo que esperamos de nosotras.

Creo que ese cambio de mentalidad, el pasar de pensar en el “yo” a pensar en el “nostros” fue el que ayudó al grupo a poder crear el Fabularum. A mí desde luego me sirvió muchísimo. Entendí que no importaba tanto el comportamiento individual de las personas del grupo sino que como grupo tuviéramos claro qué queríamos hacer y qué podíamos aportar cada uno en la medida de nuestras posibilidades. Había que ser honestos y también confiar en los demás. Y al final lo conseguimos.

Allà on la ciutat no s'anomena

La Roser aparca la moto al costat del centre cívic de Zona Nord, i quan s'enretira el casc s'adona que a la porta ja hi ha la Mireia, que xerra animada amb l'Amina. La Roser és treballadora social i treballa des de fa quatre anys al Centre de Serveis Socials de Ciutat Meridiana, acompanyant persones com l'Amina, que va arribar a Catalunya des d'un poble de les afores de Fes el 2016. L'Amina duu una jaqueta negra amb caputxa, que contrasta harmoniosament amb el color dels seus cabells, vermellorsos, al descobert. Al cap d'uns minuts, s'acosta al grup la Bouchra, que va arribar a Ciutat Meridiana directament d'una petita ciutat del Rif marroquí ara fa vuit anys. A diferència de l'Amina, la Bouchra sí que duu mocador i vesteix una mena de gel·laba. Totes dues se somriuen i actualitzen la Roser i la Mireia, a qui no veuen des de fa una setmana.

L'Amina i la Bouchra són la prova visible de la diversitat de la Zona Nord, i la constatació que qualsevol país, territori, població o barri es configura des de la pluralitat. Catalunya ha estat i continua sent el lloc on s'instal·len persones que han experimentat molts tipus de desplaçaments poblacionals. El demògraf Andreu Domingo n'ha fet un estudi exhaustiu a *Catalunya al mirall de la immigració*. En aquest volum, Domingo analitza les diferents capes migratòries que han marcat la identitat de la població catalana, quant a la seva estructura demogràfica i també quant al seu teixit social i cultural. L'autor explica que a partir dels anys vuitanta, Catalunya esdevé el punt d'assentament per a moltes persones que migren des de territoris fora de l'Estat espanyol, un fet diferencial, perquè fins llavors els territoris catalans havien rebut sobretot col·lectius de gent provinents d'altres punts de l'Estat.

En referència a aquest fet, Domingo apunta que “[l]a definició de l'estatut d'estranger que s'aplicarà a l'immigrant cal considerar-la com la primera gran diferència respecte a les migracions anteriors procedents de la resta d'Espanya” (28). A partir de les darreres dècades del segle vint, doncs, els migrants internacionals comencen a percebre's des de les ulleres de l'alteritat, i serà el migrant magribí, tan proper geogràficament, qui es construirà com el culturalment més llunyà, “com l'altre per antonomàsia” (264). Es tracta d'una construcció que encara travessa l'imaginari d'una part de la societat catalana que no acaba de deixar-se interpel·lar per la riquesa que acompanya tota migració. Projectes com el B-MINCOME, iniciatives que promouen l'intercanvi d'experiències i de sabers, ajuden a desfer actituds rígides.

Conèixer les històries que hi ha darrere de les xifres i les estadístiques que ens arriben quan rebem informació sobre moviments poblacionals ajuda a generar empatia. Al seu cèlebre text *Els altres catalans*, Francesc Candel posava nom a aquestes migracions intraestatals. El seu títol va servir per nomenar un conjunt de persones que per a molta gent eren conegudes només pel seu lloc d'origen. A *Retrats de la Barcelona comunitària*, trobem moltes de les històries que configuren la capital catalana. En una secció dedicada a la Zona Nord, hi llegim:

“Per Zona Nord s'entenen els barris de Torre Baró, Ciutat Meridiana i Vallbona, els que es troben més enllà de la Trinitat Nova, vorejant la serra de Collserola. La parada de tren que hi arriba es diu Torre Baró – Ciutat Meridiana – Vallbona, tal qual, i la Vane explica que el Fili, president de l'Associació de Veïns de Ciutat Meridiana, sempre diu que és l'única que no porta Barcelona al nom. És a la Zona Nord on la ciutat perd el seu nom.” (190)

A més d'*Els altres catalans* Candel també va publicar *Donde la ciudad cambia su nombre*, un retrat de les vides del barri del Bon Pastor durant els anys 50. L'obra de Candel, però, té un caràcter

molt més ampli i no només pot llegir-se en diàleg amb altres barris que durant els anys cinquanta estaven en procés de canvi i transformació, sinó que segueix donant les claus per saber mirar les Barcelones de l'extraradi avui dia. De Candel, l'escriptora Najat El Hachmi n'ha lloat l'atenció al detall, la seva "aposta indiscutible pel matís", i la seva "voluntat de no deixar-se portar per la primera impressió de les coses ni per partidismes precipitats" (2008b: 7). El Hachmi continua:

“[Candel] va fer de pont, mirava a banda i banda d'una frontera invisible que separava mons que ell coneixia molt de prop, intentava tant com podia mirar atentament dues societats que semblaven viure d'esquena l'una de l'altra i es fixava en els punts d'interacció d'ambdues on els individus es relacionaven o es negaven a fer-ho. Fou ell qui va aconseguir sobreviure a aquesta intersecció amb un punt de vista gens còmode però, malgrat tot, conciliador.” (8)

En la seva tasca de guiatge, les educadores del B-MINCOME, ajudades per altres agents del territori i de serveis socials, han volgut també fer de pont, per connectar les realitats dels diferents participants; per explorar-ne els matisos i posar-los en circulació, des d'actituds respectuoses i allunyades dels estereotips.

El Hachmi desenvolupa la seva anàlisi de la tasca escriptural de Candel al pròleg de l'edició no censurada d'*Els altres catalans*. El Hachmi va néixer a Beni Sidel, a prop de Nador, al Rif marroquí. Va créixer a Catalunya i el català és la seva llengua d'escriptura, la llengua en què desenvolupa la seva tasca d'escriptora. El català d'El Hachmi, però, incorpora girs del tamazigh, o bereber, la llengua que la seva mare li va ensenyar. És, per tant, un català ric i divers, que ha sabut acollir el bagatge lingüístic i cultural a què té accés l'autora. El 2004 El Hachmi va publicar *Jo també sóc catalana*, un assaig a favor de les identitats múltiples i un al·legat per deixar de banda etiquetes que encotillen.

Després d'aquest text, el 2008 va publicar la seva primera novel·la, *L'últim patriarca*, que va guanyar el premi Ramon Llull. La inscripció de l'obra de la Najat en la literatura catalana obre el camí a incorporar, en la genealogia literària catalana, experiències que, com les recollides per Montalbán, per Candel i pels documents que donen testimoni d'una Barcelona plural i comunitària, no sempre formen part del relat hegemònic. Gràcies al reconeixement d'El Hachmi per part de la crítica i a la seva carrera literària, els fonemes del nom de la Najat ja formen part de l'espectre sonor català. El 2015, l'autora va publicar *La filla estrangera*, que dona veu a l'experiència d'una noia que va arribar a terres catalanes seguint un procés de reunificació familiar. La novel·la es basteix sobre dos relats paral·lels: la vida que la narradora desitja, que té l'escriptura com a refugi, i la vida que la seva mare vol per a ella, una vida que inclou un contacte estret amb el Marroc, amb els seus costums, amb la seva llengua.

Cuinant comunitat

A la Zona Nord, la Bouchra i l'Amina parlen de cuina, i a partir de la cuina parlen de moltes altres coses: s'expliquen per a qui preparen menjar, quines receptes segueixen, quins ingredients fan servir i com han viatjat les seves elaboracions perquè les seves pròpies migracions les han transformades, a elles i a les seves menges. La Bouchra també va arribar a Catalunya seguint una

reunificació familiar i com la mare que ens presenta El Hachmi segueix molt vinculada al Rif; ho demostra el fet que sempre en comparteix un tast gràcies als pastissos que duu a les trobades de barri. La Bouchra i l'Amina formen part del grup de cuina "Nido de colibrís", un projecte de cuina comunitària que a més d'una experiència culinària va néixer per ser una eina d'acompanyament de persones grans que o bé viuen soles o bé se senten soles al barri.

Aquest projecte té diverses llavors, i es fa ressò de la naturalesa col·laborativa del B-MINCOME. Durant la segona fase de desplegament del B-MINCOME, els participants (i sobretot les participants, perquè la majoria són dones) del grup de Zona Nord van adonar-se que hi havia molta gent gran que mai no estava acompanyada. Ho van concloure a partir de diàlegs i converses, i gràcies al re-descobriments del propi barri, facilitat per l'equip humà del projecte. La treballadora de serveis socials de la zona ho va ratificar i va aportar la seva visió sobre el diagnòstic del territori que havien realitzat les participants, per enriquir-la i ampliar-la. La Marga, que havia participat a les formacions sobre lideratges comunitaris, va compartir la fàula dels colibrís amb la resta de participants i les seves companyes en van quedar tan impactades que van buscar reproduir com a grup la força dels colibrís quan es reuneixen. Volien identificar-se amb un nom, i volien que l'animal, en plural, hi fos; el millor recordatori de la potència de la suma.

Quedava clar que el grup de Zona Nord es preocupava per les seves persones grans, i en volien pal·liar la soledat, en molts casos esdevinguda alienació. Però de quina manera? Les participants van adonar-se que hi havia un tema recurrent en les trobades de barri, i aquest era la cuina. La cuina, una activitat de subsistència, més enllà de la dimensió artística que la pot vestir, va triar-se com a vehicle de transformació del barri. El "nido de colibrís" buscava ser un espai de compartir –receptes, experiències de vida, records, desitjos–, i un espai d'atreviment, una crida a combinar els ingredients de sempre amb noves receptes, una invitació a tastar nous gustos, noves elaboracions. I un taller de convivència, de companyia.

Els projectes que es van engegar gràcies als grups de barri llaurats pel B-MINCOME posen de relleu la riquesa de les experiències de vida, els sabers i coneixements del veïnat de l'Eix Besòs. En conjunt, han servit per posar nom, per posar noms, a la Barcelona altra, a les altres Barcelones perifèriques que tot sovint no es descobreixen des del centre, des de l'hegemonia. El valor d'aquestes Barcelones que alguns autors i autores han literaritzat de vegades també l'han de descobrir els propis protagonistes dels relats, en aquest cas els participants del B-MINCOME. Ja sabem que tot l'equip del B-MINCOME ha treballat per "empoderar" el veïnat, que no és altra cosa que aconseguir que els participants prenguin consciència de la potència i del potencial transformador que tenen les seves veus, opinions, idees i actituds. Cada projecte n'ha estat l'empremta, ha nascut de la seva voluntat d'aprofitar certs recursos –com "El barrio de mi casa: cultivem barri", a la Verneda-La Pau–, de crear-ne de nous –com el *Fabularum*–, de reescriure'n d'altres –com ara la revista de Ciutat Meridiana.

Noves xarxes

La fase de creació i desplegament de projectes no es pot concebre sense la posada en marxa i el bon funcionament de les fases anteriors. Les idees per a aquests projectes són fruit de tot un treball de cohesió grupal, i d'enfortiment de l'autoestima –individual i col·lectiva– dels participants, per part dels professionals del B-MINCOME. Val la pena reiterar que la feina de cadascun dels ba-

ris segueix la seva pròpia temporalitat, el seu cronograma, i per tant aquesta diversitat de ritmes i les divergències de les diferents comissions es tradueixen en projectes molt diferents, amb nivells diferents d'incidència en els barris, i amb projeccions de continuació diferents.

Les educadores, com també hem explicat, van treballar des del primer moment per implementar l'autogestió a tots els barris, per tal que les iniciatives que s'hi creessin no s'aturessin amb la finalització del B-MINCOME. La voluntat d'afermar l'arrelament als barris de les pròpies educadores va suposar un voler refermar també l'arrelament de la filosofia B-MINCOME, mitjançant els projectes. Amb la formació en lideratges, amb la voluntat de formar teixit veïnal sòlid, es pretén que la dimensió comunitària que ha plantat l'equip B-MINCOME es mantingui present en el territori.

La creació d'un grup motor per part dels propis participants és una gran fita en aquesta fase. Algunes de les persones que van formar part de les formacions en lideratges comunitaris i d'altres participants amb una clara intenció de conformar xarxa van decidir organitzar-se per muntar una festa de primavera, i donar visibilitat als seus grups de treball. Aquesta celebració –precedida per una altra festa l'hivern anterior en què alguns participants van fer circular la idea de conformar un grup amb representats de tots els barris– fou la llavor de la festa final del B-MINCOME, que tractarem en el següent capítol, i que posa les bases per un Eix Besòs més cohesionat, més creatiu, que s'expressa i que expressa energia transformadora. En aquests moments, una part dels participants coneix bé les fases de què consta un projecte, des que sorgeix la idea fins que s'acaba implementant, i aquesta part sap guiar la resta per arribar a dissenyar iniciatives que puguin respondre a les necessitats detectades durant els primers mesos del B-MINCOME, i també donar forma a propostes que permetin canalitzar la riquesa de coneixements del veïnat dels barris.

Aquesta presa de consciència sobre les pròpies necessitats i capacitats va acompanyada d'una presa de consciència sobre la importància de comunicar-les a les entitats i als actors que treballen als barris. Per això és tan rellevant que es creï el grup motor, amb voluntat de sumar energies de grups i projectes diversos per fomentar el suport mutu, i amb desig de ser interlocutor de serveis socials i dels diferents agents que treballen a l'Eix Besòs. Gràcies a aquest tipus de participació els treballadors són capaços de copsar que els grups que s'han conformat depassen les dinàmiques de serveis socials, tal com hem analitzat anteriorment.

El fet que els grups, o comissions de barri, comencin a pensar-se a sí mateixos des d'aquest enfocament –que connecta de manera molt clara amb la filosofia de l'autogestió que les educadores han buscat posar en pràctica en tot moment– suposa que les trobades es conceben també com espais de cures. L'Adil, un cambrer que va néixer a una ciutat prop de la frontera marroquina amb Algèria, explica la importància que va tenir per a ell la dimensió terapèutica que van acabar adquirint les trobades.

“Tengo que reconocer que al principio no entendía muy bien qué estábamos haciendo con el grupo. Pero al final me he dado cuenta de que ha sido una experiencia enorme. Al inicio todo me parecía un juego sin importancia, pero cuando hicimos la exposición de todos los proyectos pude ver resultados concretos. Incluso mi hija estaba emocionada y participando en la fiesta. No me gustaría que esto terminara, porque para mí el B-MINCOME ha sido casi terapéutico. Ir a los encuentros me quitaba la ansiedad.”

La feina de pensar, crear i desenvolupar projectes –i val la pena esmentar que alguns grups van trobar-se per enriquir-se mútuament– va estar travessada per les dinàmiques de barri que els pro-

pis veïns i veïnes van assenyalar en les primeres fases del B-MINCOME, però sobretot per les problemàtiques i les casuístiques personals dels participants. Aconseguir ambients de confiança en què tothom se sentís amb voluntat d'expressar les necessitats pròpies i de dialogar amb les necessitats dels altres ha estat un èxit col·lectiu, d'educadores i participants. Així ho explica la María Luisa:

“La gente que he conocido me ha aportado conocimientos, pero sobre todo me ha hecho sentir bien. He visto que a mi alrededor, en mi barrio, hay muchas personas que tienen una historia parecida a la mía. En mi comisión hemos intentado mejorar la vida de todos. Durante las reuniones nos ayudábamos todos entre todos.”

En aquesta línia també reflexiona l'Elisabet, per a qui les trobades promogudes pel B-MINCOME significaven també finestres multiculturals a realitats culinàries, lingüístiques i festives que desconeixia.

“El B-MINCOME ha sido, sobre todo, una oportunidad para conocer a gente y tender puentes entre diferentes culturas, y para estudiar y aprender. Es verdad que al principio tuve algunos conflictos con una vecina, pero aprendí que su comportamiento diferente se debía a que su cultura era diferente a la mía. Por eso, con todos los conocimientos y experiencias, he comprendido que, además de la tranquilidad económica que ha supuesto para mí y mi familia la ayuda recibida, el B-MINCOME ha sido un espacio terapéutico.”

Les llavors de la col·lectivitat

A Trinitat Nova, el grup que la Lídia va estar acompanyant va acabar conformant un mercat d'intercanvi, a dia d'avui programat en l'agenda regular de les festivitats del barri. Aquest encaix al teixit del territori va néixer, com el “Nido de colibrís” a Zona Nord, d'un procés llarg de cohesió grupal, d'anàlisis individuals i col·lectives, i del resultat de radiografiar el barri, les necessitats del seu veïnat i també les seves potencialitats i sabers. D'ençà que s'inicià el desplegament de la metodologia B-MINCOME, el grup va trobar ràpidament la qüestió en la qual volien enfocar-se, però calia una feina profunda de seguiment per decidir cap a on havien de dirigir-se els esforços per tal de millorar, en última instància, l'entramat del barri. Els participants tenien molt clar que volien pal·liar la situació de precarietat material de molts dels veïns, i per això el primer pas en el camí cap a la creació del projecte de barri va consistir a treballar la idea d'intercanvi des de diferents punts de vista.

En les trobades grupals, els participants van adonar-se que feien servir les mateixes eines per cobrir la manca d'objectes, electrodomèstics i utensilis diversos, en bona mesura connectades amb les xarxes socials. A partir d'aquest fet compartit, van voler crear la seva pròpia xarxa d'intercanvi per emmotllar-la al perfil del barri i que tot el veïnat se'n pogués beneficiar. D'aquesta manera es va configurar el mercat d'intercanvi, articulats gràcies a les pertinences dels veïns i veïnes, les quals es posaven en circulació, canviaven de mans i adquirien nous usos. Aquest format va permetre els participants conformar una visió col·lectiva, nascuda del plànol individual. Cada veí, cada veïna oferiria la seva aportació per tal que una altra persona pogués cobrir una mancança. Aquesta mirada és molt rellevant perquè entronca amb el canvi de paradigma que, com hem anunciat abans, s'està intentant articular des de serveis socials.

Es tractava d'aconseguir que la ciutadania s'entengués a ella mateixa com una font de capacitats i coneixements, perquè d'aquesta percepció es genera una participació transversal i plena. De bon principi les educadores van tenir clar que la creació i consolidació de projectes de barri havia de vehicular-se des de la veu dels propis participants. Elles havien de ser acompanyants d'un procés col·lectiu i oferir suport i recolzament econòmic quan fos necessari a projectes que o bé ja existien i engrescaven els participants, o bé havien d'iniciar-se des de bell nou. En la pràctica, la gran majoria dels projectes que van acabar configurant-se van ser projectes nous, prova evident que el veïnat dels barris s'havia involucrat plenament en la proposta participativa llençada per l'equip B-MINCOME.

Durant tot el procés de sorgiment i modelatge dels projectes, les educadores van haver de vetllar perquè la participació dels veïns i veïnes no afluixés, perquè tothom se sentís interpel·lat d'alguna manera, i perquè sorgissin perfils que volguessin assumir les tasques de lideratge quan el B-MINCOME acabés; tot un repte. A més de cultivar l'autogestió, alhora que desplegaven el seu recolzament de diverses maneres, l'equip de treball també tenia com a objectiu seguir teixint comunitat. En alguns barris, aquest vincle va passar per consensuar un nom de grup i fins i tot en alguns casos un símbol, un logotip amb què identificar-se.

A La Verneda-La Pau, la Marina va saber copsar que el grup tenia ganes d'aprofundir en el treball de l'hort i de la terra. De la detecció d'aquest interès fins a la creació del projecte "El barrio de mi casa: cultivem barri" van passar setmanes, en què es va anar definint de quina manera els participants es volien vincular com a grup en una aposta per a l'aprofundiment de la sostenibilitat i el medi ambient. "El barrio de mi casa: cultivem barri" és un projecte d'hort comunitari que ha aconseguit ampliar el coneixement que els veïns i veïnes de La Verneda-La Pau tenen sobre els recursos del seu entorn. Perquè el projecte veiés la llum, la Marina va enxarxar altres actors del territori que ja treballaven aquest tema, i que van obrir una finestra a explorar la construcció d'un hort en comunitat. També es va involucrar en esdeveniments i activitats que eren importants per al grup, encara que estiguessin fora del seu horari laboral o que no coincidissin amb les trobades setmanals. En aquest sentit, totes les educadores van flexibilitzar les seves rutines laborals per poder fer un acompanyament dels grups amb què s'havien vinculat que els permetés ser presents al territori en moments rellevants i fer part, doncs, de les experiències significatives que compartia el veïnat.

El projecte de l'hort, així com els altres que hem detallat i com tota la resta que han sorgit de l'experiència pilot del B-MINCOME (l·listats a l'Annex) es basteixen sobre el treball de les capacitats dels participants. De vegades aquestes capacitats es contempen des d'una dimensió tangible, com en el cas del mercat d'intercanvi; de vegades, es perceben en projecció cap a un futur millor, com exemplifica l'hort, que ha de fer possible la millora de la qualitat de vida dels que hi tenen cura. En qualsevol cas, signifiquen enriquiment. Oportunitat perquè els participants proposin noves mirades cap al barri i cap a ells mateixos. Els projectes han difuminat límits –entre l'espai urbà i la natura; entre l'espai domèstic i el comunitari–, han aconseguit desdibuixar jerarquies i han sabut crear una col·lectivitat que és alhora heterogènia i singular: la família B-MINCOME.

CAPÍTOL 5

El balanç i els reptes de futur

Ay, Cati, cómo me gustaría que pudieras estar hoy en el Club de lectura. Me provocaría tanta alegría enseñarte lo que hemos creado... Pienso en el final, que es un principio, y me emociono. Y por eso suspiro, e incluso se me humedecen los ojos.

Hoy empezamos el Club de lectura, y hoy también es la primera actividad en grupo que hacemos sin Tere. Ya nos ha dicho que vendrá al barrio alguna tarde, que iremos a tomar café y a ponernos al día. Dice que quiere seguir de cerca cómo evoluciona nuestro proyecto, pero es que no es lo mismo que antes, cuando sabíamos que la teníamos con nosotros cada semana.

Hace dos semanas hicimos la fiesta final del B-MINCOME, en una antigua fábrica de Barcelona que hoy es un espacio artístico. Estaba todo precioso. Había diferentes carpas, y cada carpa estaba dedicada a un proyecto de barrio del B-MINCOME. Vino mucha gente a la fiesta: nuestras familias, las educadoras, los técnicos de barrio y la gente de servicios sociales, y sus familias y amigos. Fue muy emocionante, la verdad. ¡Llegamos a ser unas 150 personas!

Primero hicimos un tour por las carpas para la gente que vino, explicando en qué consistía cada proyecto. Yo pude ver cómo habían evolucionado las ideas en cada barrio, y era muy interesante fijarse en qué temas motivaban a mis compañeros. Había de todo: un grupo había decidido ponerse a hacer jabones, otro había creado una revista. Había un grupo de construcción de muebles, otro que había hecho un calendario con recetas. En fin, increíble. Ojalá muchos de estos proyectos tiren adelante, aunque me da miedo que no sea así y la gente los acabe dejando. Siento que hubiéramos necesitado más tiempo con el equipo del B-MINCOME para poder consolidar más los proyectos. Pero bueno, a ver cómo evoluciona todo. Como mínimo hemos tenido una experiencia muy enriquecedora y todo lo que hemos aprendido no se nos va a olvidar. Además, hemos aprendido a mirar el barrio con otros ojos, a conocer a nuestros propios vecinos y a relacionarnos con servicios sociales de otra manera. Y eso es irreversible.

Después del tour por las carpas, hubo muchos discursos. Hablaron algunos vecinos y vecinas en nombre de los participantes, en diferentes idiomas. También hablaron las autoridades, y te digo que me gustó que vinieran. Es importante que se relacionen con la gente de los barrios, y no sólo que hablen de nosotros o que escriban sobre nosotros. También habló el jefe, el Oscar, y le noté emocionado. Y también estaban emocionadas las cuatro educadoras que nos han acompañado. Luego, con la emoción todavía en el ambiente, pudimos compartir un pica a pica y charlar tranquilamente. Creo que no voy a olvidarme nunca de esa fiesta. Te voy a mandar alguna de las fotos que hice, para conservar mejor aún ese día en la memoria.

*Pero te dejo, Cati, que voy a prepararme para el Club de lectura.
Te mando un abrazo fuerte, desde el barrio. Con caliu.
Tu hermana Carmen, mujer empoderada*

“Contigo empieza todo”

Les lletres, ben grans i de diferents colors, ballen sobre l'escenari. Ballen al ritme de totes les persones que hi pugen per conformar la frase màgica, la frase-guia que ha esdevingut el decàleg dels participants del B-MINCOME: “Contigo empieza todo”. És una frase en castellà perquè el castellà és la llengua que fa de pont entre el veïnat i el conjunt de professionals que hi interactua. I és una frase en positiu, que desprèn força i que duu incorporada el ventall de possibilitats que ha dibuixat el projecte.

Som a la Fabra i Coats, i a fora plou. Fa fred perquè és el mes de desembre i s'ha girat vent, però a dins d'uns dels espais de la Fàbrica s'ha generat tant de caliu que ningú no porta abric. És l'escalf de la bona companyia, dels bons records i de la felicitat de l'experiència compartida. Comença la festa final del B-MINCOME, oportunitat per fer balanç i per tibar de la corda de la memòria i deixar que parli. Per generar consciència de les fites aconseguides i gaudir-les, i també per aprendre'n, per millorar de cara al futur.

Parlen primer els participants. I parlen en català, castellà, àrab i urdú, repetint un mateix missatge. Abans de llegir en veu alta el seu resum, han iniciat la construcció de la frase, col·locant a l'escenari la partícula “con”, i és des d'aquesta conjunció que explicita suma que podem entendre què ha suposat per a ells i elles la seva immersió en l'univers B-MINCOME.

Parlen d'espais de trobada, de trobada de grup i de trobada d'ells mateixos. Parlen de les trobades setmanals com el fragment de temps que els ha permès trobar i trobar-se. Desconnectar i projectar. Compartir i conèixer. Travessar fronteres de barri i traçar camins.

Parlen també les autoritats que han possibilitat la bastida econòmica de l'aventura pilot. Les seves intervencions són breus i posen el focus en la xarxa que s'ha conformat al llarg de dos anys; interpel·len tots els actors del B-MINCOME de la mateixa manera, deixant palès que la col·lectivitat que s'ha conformat és heterogènia i que les relacions s'han establert des de l'horitzontalitat. També pren la paraula l'Oscar Rebollo, que se suma als agraïments de les autoritats. Agraïx els professionals, les educadores, qui ha treballat en el projecte des de serveis socials, des dels centres cívic, les biblioteques i els casals de barri. Els agraïx el haver posat el cos i l'esforç en la iniciativa, les energies i el desig de transformar cap a millor.

L'Oscar agraïx també la presència i el recolzament de les famílies, posa en valor l'actitud de les persones que s'han involucrat en els projectes dels barris, i l'acompanyament de qui no ha pogut ser-hi d'una forma tan regular. Recorda que el projecte és un camí que convida a la connexió de tots i totes, i anima els assistents a ocupar tots els espais que ha obert el B-MINCOME.

Aquesta segona ronda de torns de paraules escriu “Contigo” a l'escenari, i durant l'estona que parlen les educadores la frase-guia acaba de prendre forma. Parlen la Marina, la Mireia, la Tere i la Lídia, i continuen allargant el *gràcies*. Per a aquest comiat, han triat explicitar de quina manera estan agraïdes a l'experiència B-MINCOME i sobretot als seus participants per tot un seguit d'aprenentatges que han modelat la seva carrera professional i la seva experiència del món. Aquest gest de reconeixement cap al veïnat de l'Eix Besòs emplena de contingut els termes que, a l'inici del projecte, resultaven enigmàtics. *Acció comunitària, empoderament, lideratge* i tota una constel·lació de termes abstractes ha quedat definida gràcies a la col·laboració de diferents agents que, sobre el terreny, han conformat projectes que han enriquit les diferents *Barcelones* que conviuen en aquest territori.

A les reunions finals del projecte, representants del veïnat i del personal dels diferents equipaments del territori, i les educadores han intercanviat reflexions al voltant dels punts forts i dels punts febles del B-MINCOME. En general coincideixen a assenyalar que hauria calgut més temps per poder implantar l'autogestió que promou el projecte i per arrelar la continuïtat dels projectes de barri a cadascun dels territoris on han nascut. L'IGOP ha compartit els resultats científics a partir de les enquestes que han fet en diferents moments del projecte i ha comunicat resultats positius en bona mesura.

A nivell global s'aprecia una important treball de cohesió social als barris i s'albira una interconnexió de territoris que, en un futur, podria donar lloc a un teixit associatiu encara avui naixent. Les incerteses, sobretot al principi del projecte, van generar inseguretats entre els participants i van afeblir la creació de grups de treball transversals; aquestes incerteses es van veure agreujades per la saturació de serveis socials. La bona disposició de l'equip de treball i l'actitud proactiva dels participants, però, ha pal·liat en molts casos els punts febles que han anat sorgint en els dos anys de desplegament de B-MINCOME. Així, els obstacles han esdevingut oportunitats de millora i material de reflexió des del qual construir alternatives més eficaces. Ara cal fer balanç, cercar estratègies i aliances, però des de la seguretat que l'acció comunitària es carrega de sentit en la pràctica i des del territori, col·lectivitzant esforços i des de la disposició a ésser interpel·lats i, en última instància, transformats per tal de generar transformació.

Els participants ho tenen clar. L'Anas, pakistanès, aprofita la festa per anunciar a tothom que se sap part d'una família:

“Esto que hemos vivido lo tengo grabado en la memoria. He conocido a gente nueva con la que al principio no tenía confianza, pero hemos aprendido juntos y ahora son como mi familia de sangre. Igual. Somos una familia.”

En comú i en moviment

La filòsofa Marina Garcés, interessada en el comú i en conèixer els entrellats de la vida col·lectiva, va ser l'encarregada, l'any 2017, de fer el pregó de les festes de la Mercè de Barcelona. Era l'any en què naixia el B-MINCOME, i el pregó de Garcés naixia de la següent idea: “Un nosaltres sense nom, fet de tots els nostres noms”; un *nosaltres* que la pensadora desfila al seu llibre *Ciutat princesa*, on recull la Barcelona contemporània, en moviment.

Al pregó, Marina Garcés va descriure les festes majors catalanes com oportunitats per sortir al carrer, a les places, i emplenar-les amb històries i relats. Descrites així, les festes són espais de trobada, de retrobada, i espais de possibilitat també, de totes les accions i projectes que aquests retrobaments faciliten. Seguia Garcés, “quan diem *ciutat* pensem en la seva trama urbana, en els seus edificis i monuments, en els seus equipaments, en el seu skyline, en la seva marca... Però cap d'aquestes coses no és res, sense la gent que va i ve, que arriba i que se'n va, que arrela i que vola de manera anònima i sempre nova.”

Les paraules de Garcés il·luminen el sentit que ha tingut el B-MINCOME i ens ajuden a pensar-ne la magnitud. Com les festes majors que descriu Garcés, la festa final del B-MINCOME

és un exercici de posada en comú, i també una crida a continuar construint. Evidencia aquesta ciutat poblada per noms, que en el seu Eix Besòs s'impregna de sonoritats molt diverses i pren arrels de molts indrets.

A *¿Dónde vas, Europa?* Garcés posa sobre el paper que vivim en un món comú, però no pensem en comú (24). El B-MINCOME demostra que aquest pensament col·lectiu que ens ha d'ajudar a construir *nosaltres* inclusivament i plurals pot posar-se en pràctica, si apostem per l'acció comunitària i ens atrevim a endinsar-nos en els reptes que suposa.

* * * * *

La festa ha d'acabar. Es comencen a desmuntar les carpes, i qui més qui menys ha assaborit menjars i relats d'aquí i d'allà. Abans que s'apaguin els llums, però, una foto de família.

Una imatge que congeli aquest moment i tots els moments que aplega i que l'han fet possible.

La foto és acolorida, i ha sortit moguda; la gent està en moviment!

Textos citats

Anderson, Benedict (2005) *Comunitats imaginades: reflexions sobre l'origen i la propagació del nacionalisme*, traduït per Maria-Àngels Giménez, València: Universitat de València. [Títol original: *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*]

Arendt, Hannah (2009) *La condició humana*, traduït per Oriol Farrés, Barcelona: Empúries. [Títol original: *The Human Condition*]

Candel, Francesc (1964) *Els altres catalans*, Barcelona: Edicions 62.

Candel, Francesc (1957) *Donde la Ciudad cambia su nombre*, Barcelona: Josep Janés.

Domingo, Andreu (2014) *Catalunya al mirall de la immigració: Demografia i identitat nacional*, Barcelona: L'Avenç.

El Hachmi, Najat (2015) *La filla estrangera*, Barcelona: Edicions 62.

El Hachmi, Najat (2008) *L'últim patriarca*, Barcelona: Planeta.

El Hachmi, Najat (2008b) "Pròleg" a Francesc Candel, *Els altres catalans: Edició no censurada*, Barcelona: Edicions 62, p. 7-11.

El Hachmi, Najat (2004) *Jo també sóc catalana*, Barcelona: Columna.

Garcés, Marina (2018) *Ciutat princesa*, Barcelona: Galaxia Gutenberg.

Garcés, Marina (2017) "Distancias próximas. Libertad y universalidad en un mundo común", a Miquel Seguró i Daniel Innerarity (eds.), *¿Dónde vas, Europa?*, Barcelona: Herder, pp. 23-41.

Vázquez Montalbán, Manuel (1987) *Barcelones*, Barcelona: Empúries.

João França (2019) *Retrats de la Barcelona comunitària*, Barcelona: Publicacions de l'Ajuntament de Barcelona.

Annex

Els projectes B-MINCOME

Nou Barris

“La mirada de Zona Nord” (Ciutat Meridiana)

El títol del projecte anomena la revista del barri i per al barri duta a terme pels veïns i veïnes de Zona Nord. Té com a objectiu visibilitzar el que passa al territori, des d'una aproximació positiva i constructiva dels barris.

“Nido de colibrís” (Torre Baró i Vallbona)

Projecte de cuina comunitària amb gent gran en situació de solitud que dona resposta a contextos d'aïllament, a través de l'acompanyament i de la creació de nous vincles veïnals treballats a l'espai de cuina. El projecte va de la mà del casal de barri de Torre Baró i del centre de serveis socials de Ciutat Meridiana, Torre Baró i Vallbona, i compta amb la participació puntual d'altres entitats i serveis.

“Las flores de Roquetas” (Roquetes)

Projecte que té com a finalitat compartir i col·lectivitzar sabers. “Las flores de Roquetas” és un grup de dones vinculades al casal de barri Ton i Guida que elaboren i venen sabons artesanals per al cos; també imparteixen tallers al barri per ensenyar el veïnat a crear-ne de propis a partir de productes naturals.

“Somos LaTrini” (Trinitat Nova)

El grup promou un mercat d'intercanvi d'objectes al barri, amb l'objectiu de modificar les pràctiques de consum del veïnat, potenciar-ne la col·laboració i contribuir alhora a la disminució de residus. El projecte ha estat vinculat al casal de barri Som La Pera i ha comptat amb el suport de l'institut escola Trinitat Nova.

Sant Martí

“El barrio de mi casa” (Verneda - La Pau)

Projecte en estat de definició que parteix de la voluntat d'aconseguir un barri més verd i amb recursos quant a l'horticultura; fomenta el treball de reciclatge i el reaprofitament de menjars. De bon principi el grup de treball va comptar amb la col·laboració de l'Espai Via Trajana, i més tard amb la del casal de barri de La Pau.

“Art de barri” (Besòs - Maresme)

Projecte artístic que vol ser referent al territori. El grup ha participat en diferents iniciatives, com ara el festival Barcelona Dibuixa, i busca compartir coneixements sobre diferents tècniques decoratives, així com oferir tallers a escoles, instituts i altres grups del barri.

“La magia de la cocina” (Besòs - Maresme)

Amb l'univers de la cuina com a fil connector, aquest grup ha donat vida a receptes col·lectives i ha participat en iniciatives del barri i també municipals, com ara el berenar de la Nit dels Museus. El projecte preveu aliances culinàries amb altres grups, com l'associació “La Cuchara” i l'associació de dones Ambar Prim.

Sant Andreu**Agenda de barri 2020: Trinitat Vella, Bon Pastor i Baró de Viver:**

Nascuda com una experiència de creació col·lectiva, l'agenda dels barris de Trinitat Vella, Bon Pastor i Baró de Viver 2020 és un mapa viu de recursos i equipaments, persones i entitats del territori. Dissenyada i escrita pel veïnat, visibilitza les localitzacions i les dades més significatives per a la gent del barri, la qual cosa converteix l'agenda en un element generador de pertinença.

“Fabularum Locus” (Baró de Viver)

Projecte que ha consistit en la creació, dins del centre cívic de Baró de Viver, d'un espai de lectura orientat a les famílies del territori, tot dissenyant-ne el mobiliari específic. La construcció del mobiliari es va dur a terme amb l'acompanyament de l'entitat Makea Tu Vida. L'espai de lectura contempla activitats dirigides i es planteja com espai d'ús lliure amb clar enfocament caps als infants.

“Cuina en família” (Baró de Viver, Bon Pastor i Trinitat Vella)

Projecte que reuneix famílies dels barris de Baró de Viver, Bon Pastor i Trinitat Vella al voltant de la cuina i de la lectura, amb un enfocament inclusiu i intercultural. Té com a objectiu reforçar el paper de les famílies en aquestes activitats i fomentar l'aprenentatge compartit. Ha comptat amb la col·laboració del centre cívic de Baró de Viver i amb el suport de la biblioteca de Bon Pastor.

Agraïments

El procés de confecció d'aquesta memòria ha estat col·lectiu.

Agraeixo a l'Oscar Rebollo i la Bet Bàrbara, els caps de la direcció del Servei d'Acció comunitària de l'Ajuntament de Barcelona, que confiessin en la meva escriptura per multiplicar els relats que la contenen. També agraeixo especialment les reflexions de la Lidia, la Marina, la Mireia i la Tere, les educadores comunitàries del projecte que em van permetre posar noms a l'Eix Besòs; i les trobades i les reunions amb la resta de l'equip B-MINCOME.

Gràcies als veïns i les veïnes de Ciutat Meridiana, Vallbona, Torre Baró, Roquetes, Trinitat Nova, Trinitat Vella, Baró de Viver, Bon Pastor, Verneda-La Pau i Besòs-Maresme pels records, dubtes i il·lusions compartits. Queden recollits en aquestes pàgines, perquè segueixin viatjant.

